

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA PEDAGOGIKY A PSYCHOLOGIE

ROLE OTCE V SOUČASNÉ RODINĚ

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

PhDr. Marta Franclová, Ph.D.

Vypracovala:

Iveta Neradová

České Budějovice 2013

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Benešově, dne 15. 4. 2013

.....
Iveta Neradová

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala především vedoucí mé bakalářské práce PhDr. Martě Franclové, Ph.D., za inspirující náměty, čas věnovaný mé osobě a za její energii, kterou do naší spolupráce vložila. Poděkování patří také všem respondentům, kteří byli ochotni zúčastnit se výzkumného šetření, a bez jejichž ochoty podělit se o své životy by tato práce nikdy nevznikla. V neposlední řadě děkuji mé rodině, blízkým a přátelům za tolerantní přístup k mé osobě v dobách, kdy práce vznikala (a nejen v nich) a za jejich soustavné povzbuzování.

ANOTACE

Tato bakalářská práce se zabývá rolí otce v současné rodině. Teoretická část je složena ze tří kapitol. První kapitola se věnuje rodině, jejím funkcím a charakteristikám s ohledem na současnost. Druhá kapitola je zaměřena na rodičovství. Pozornost je věnována zejména otci, jeho úkolům v životě dítěte, rozdílům ve vztazích otec-syn a otec-dcera, a nepřítomnosti otce. Třetí kapitola se věnuje problematice genderu a genderovým rolím, přičemž je kladen důraz na roli otce a její variabilitu. Výzkumná část porovnává za pomoci případových studií roli otce v jednotlivých rodinách a zaměřuje se na rozdíly a podobné znaky v rámci těchto rodin.

Klíčová slova: rodina, rodičovství, otec, otcovství, syn, dcera, chybějící otec, gender, genderové role, role otce

ANNOTATION

This bachelor thesis deals with role of father in contemporary family. The theoretical part consists of three chapters. The first chapter deals with family, its functions and characteristics with regard to the present. The second chapter is focused on parenting. Attention is especially devoted to father, his tasks in child's life, differences in father-son and father-daughter relationship and absence of the father in child's life. The third chapter deals with issue of gender and gender roles, with an emphasis on the role of father and its variability. The research part compares the role of the father in the individual families with the help of case studies and also deals with differences and common features within these families.

Key words: family, parenthood, father, fatherhood, son, daughter, absent father, gender, gender's role, father's role

OBSAH

<u>ÚVOD</u>	<u>8</u>
<u>TEORETICKÁ ČÁST</u>	<u>9</u>
1 RODINA	9
1.1 DEFINICE RODINY	9
1.2 FUNKCE RODINY	10
1.3 SOUČASNÁ RODINA	13
2 RODIČOVSTVÍ.....	15
2.1 MATERŠTVÍ	16
2.2 OTCOVSTVÍ	16
2.2.1 <i>Otec v životě dítěte</i>	17
2.2.2 <i>Vztah otce a syna</i>	19
2.2.3 <i>Vztah otce a dcery</i>	20
2.2.4 <i>Nepřítomnost otce</i>	20
3 GENDER	24
3.1 DEFINICE GENDERU	24
3.2 GENDEROVÉ ROLE	25
3.3 OTCOVSKÁ ROLE	27
3.3.1 <i>Možné podoby otcovské role</i>	27
<u>VÝZKUMNÁ ČÁST.....</u>	<u>32</u>
4 PŘEDMĚT A CÍL VÝZKUMU	32
4.1 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	32
4.2 VÝZKUMNÝ VZOREK	33
4.2.1 <i>Kritéria výběru respondentů</i>	33
4.2.2 <i>Metoda výběru respondentů</i>	34
4.2.3 <i>Etické otázky výzkumu</i>	34

5 POUŽITÉ TECHNIKY A METODY VÝZKUMU	35
5.1 VÝZKUMNÝ PŘÍSTUP A DESIGN VÝZKUMU	35
5.2 METODY SBĚRU DAT A JEJICH DALŠÍ ZPRACOVÁNÍ	36
5.2.1 <i>Polostrukturovaný rozhovor</i>	36
5.2.2 <i>Dotazník</i>	37
5.2.3 <i>Test nedokončených vět</i>	37
6 PŘÍPADOVÉ STUDIE	38
6.1 RODINA A – OTEC A DCERA	38
6.2 RODINA B – OTEC A DVA SYNOVÉ	42
6.3 RODINA C – OTEC A DVĚ DCERY	47
7 VÝSLEDKY	52
8 DISKUSE	55
<u>ZÁVĚR</u>	<u>57</u>
<u>SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ</u>	<u>58</u>
<u>SEZNAM PŘÍLOH</u>	<u>62</u>

„Tvé děti Tě milují. Chtějí si s Tebou hrát. Jak dlouho si ale myslíš, že to bude trvat? Máme jen pár vzácných let, kdy nás chtějí kolem sebe. Pak už je budeme o trochu pozornosti prosit my. Čas letí, Petře ... jen pár let a je to pryč ... a ty o všechno přijdeš.“

... Moira Petrovi, z filmu Hook

ÚVOD

Každá lidská bytost má otce, kterým byla zplozena a jehož zásluhou je na světě. A přestože není člověka, který by vděčil za svou existenci pouze matce, vyrůstá nespočet dětí bez otce. Důvody jeho absence jsou různé. Někdo o svém otcovství nemá tušení, a zatímco jiný o svém dítěti ví a nejeví o něj zájem, žijí na světě muži, kteří jsou nuceni vyrovnat se s neplodností a potomka se nedočkají. Naneštěstí, v rámci absence otce je nutné počítat také se smrtí. Někdo z tohoto světa odejde, ať již nedobrovolně nebo dobrovolně a jiný, i když živ a zdrav, má se svým dítětem narušený vztah, kvůli kterému se s ním nestýká. Ačkoli má tedy otce každý z nás, ne všichni máme to štěstí, že je součástí našeho života. Nepřítomnost otce a její vliv na vývoj dítěte, to jsou témata, kterým je v rámci této problematiky věnována pozornost. Ale co skuteční otcové? Takoví, kteří jsou přítomni v životě dítěte, a přesto nebo možná právě proto, stojí v pozadí zájmu?

Právě o takových otcích pojednává má bakalářská práce, jejímž cílem je přiblížit pohled na roli otce v současné rodině a v životě svých dětí. Impulsem pro výběr tohoto tématu bylo zjištění, že literatura svůj zájem omezuje pouze na dvě kategorie otců. Jedná se o tzv. otce staré, nepřítomné (ať již fyzicky nebo duševně), zkrátka o nepečující otce, a o tzv. otce nové, přítomné, pečující a věnující se svému otcovství. Je však toto dělení dostačující a pokrývá veškerou variabilitu otcovské role nebo se jedná o pouhé zjednodušení reality a role otce samotné? Tyto dvě kategorie jsou často stavěny do protikladu a jsou jim přiděleny nálepky nevhodný otec a otec vhodný. Podle tohoto pojetí by měli být otcové rozděleni do dvou dichotomních kategorií. Domnívám se, že vhodnější je pojetí, které pokládá otcovskou roli za složeninu několika charakteristik, které se dají vyjádřit ne v rámci kategorií, ale spíše prostřednictvím stupnic. Na otcovskou roli pak není nahlíženo černobíle, pomocí extrémů, ale je využíváno jakýchsi kompromisů a drobných odlišností mezi těmito dvěma extrémy, a to na několika úrovních. Toto pojetí dokáže vyjádřit variabilitu, která je, dle mého názoru, pro roli otce příznačná.

Práce je rozdělena na část teoretickou a na část výzkumnou. Teoretická část je složena ze tří kapitol a zabývá se rodinou, rodičovstvím a genderovými rolemi, kde je kladen hlavní důraz na rodiče mužského pohlaví. Výzkumná část využívá kvalitativních výzkumných metod a za pomoci případových studií nám umožňuje nahlédnout na problematiku otcovské role ve třech rodinách, přičemž výzkumného šetření se účastní jako otcové, tak jejich děti.

TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

„Pomysleme na první známé zkameněliny: otisky chodidel dvou pralidí, kteří nepochybně kráčeli vzpřímeně, doprovázeni třetím, mnohem menším tvorem. Tři stopy probíhají jednoznačně vedle sebe. Byly objeveny v Laetoli v dnešní Tanzanii, jsou staré nejméně 3,5 milionu let. Nevíme však, jestli jde o stopy náhodného setkání, nebo zda pocházejí od otce, matky a dítěte - opravdové společně putující rodiny“ (Zoja, 2005, s. 40).

V tradičním slova smyslu je rodina pokládána za instituci tvořící základ naší společnosti. Během své dlouhé existence prodělala mnoho změn, avšak její podstata, kterou je soužití páru a jeho potomků, zůstala stejná. Následující kapitola se věnuje definování rodiny a popisu základních funkcí, které má zajišťovat. Též je zde věnován prostor pro popis znaků současné rodiny, která se může od jejího tradičního pojetí v lecčems lišit.

1.1 DEFINICE RODINY

Definovat rodinu není jednoduchým úkolem. Každý vědní obor chápe rodinu jinak, z čehož vyplývá skutečnost, že na rodinu můžeme nahlížet z nespočtu možných úhlů. Je to způsobeno nejen rozmanitostí vědních disciplín, ale zároveň také rozmanitostí rodiny samotné. A protože je pro tuto práci důležitý především aspekt psychologický a sociologický, bude text dále zaměřen na definici rodiny z pohledu těchto oborů. Důležité je říci, že ani v rámci psychologie neexistuje jedna jediná definice rodiny. Každá psychologická disciplína pokládá za důležité různé aspekty této instituce a definuje ji tak, aby korespondovala s předmětem té či oné disciplíny. Můžeme tak najít rozdíl mezi definicemi v rámci sociální psychologie, vývojové psychologie či psychologie osobnosti. Podle psychologického slovníku je rodina *„společenská skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy, odpovědností a vzájemnou pomocí“* (Hartl, Hartlová, 2010, s. 504). Pro porovnání uvádím ještě definici podle Slovníku sociologických pojmů. Rodina je podle něj *„skupina osob spojená manželstvím, pokrevním příbuzenstvím nebo adopcí, které tvoří jednu domácnost a jsou spolu ve vzájemné interakci“* (Jandourek, 2012, s. 194).

Řezáč (1998) mluví o rodině jako o socializačním prostředí, které ovlivňuje jedince během celého jeho života jak z hlediska osobnosti, tak z hlediska vrůstání této osobnosti do společnosti. Jako jeden z klíčových socializačních činitelů vidí rodinu i Šulová (2004). Tato autorka se zmiňuje o rodině jako o prostředí, které se významně podílí na formování osobnosti jedinců, kteří jsou členy rodiny. Některé definice zdůrazňují důležitost pokrevního pouta. Mezi ně patří například definice Langmeiera a Kňourkové (1984; in Šulová, 1998). Tito dva autoři hovoří o rodině jako o skupině, která je tvořena nejméně dvěma členy odlišného pohlaví. Důležitým prvkem této definice je, že tyto dva členové jsou k sobě vázáni pokrevním poutem a náleží k nim jejich děti. S tímto pojetím souhlasí i sociolog Ivo Možný. Podle něj je existence dětí znakem, který definuje rodinu, a je nutné odlišovat rodinu od domácnosti, protože pouze domácnost, ve které se nacházejí (resp. nacházely) děti, lze považovat za rodinu (Možný, 2007). Na stejném principu je postavena i definice považující za rodinu takovou skupinu osob, která je spjata příbuzenstvím, jež vzniká buď sňatkem nebo pokrevními vazbami v mateřské či otcovské linii (Giddens, 1999). Někteří autoři však považují za důležitější emocionální pouto. Jako příklad uvedu definici Kramera (1980; in Sobotková, 2001), který považuje za rodinu takovou skupinu osob, která je svázána společnou historií, současnou realitou a zároveň očekává, že spolu stráví i budoucnost. Podle něj jsou členové této skupiny často spojeni pokrevním či manželským poutem nebo adoptí, ale nejedná se o nutnou podmínku, protože rodinu může tvořit i náhradní rodina či pár, který nebyl sezdán. Důležitá je zde totiž emocionální vazba. Z této myšlenky vychází také definice Matějčka (1994), který označuje rodinu za instituci, která ač vznikla velmi dávno a byla charakterizována zejména pohlavním pudem vedoucím k zachování rodu, má ve svém repertoáru také touhu ochraňovat své potomstvo a připravovat ho na jeho budoucí život pomocí výchovy a vzdělávání.

1.2 FUNKCE RODINY

Aby byla rodina funkční, měla by plnit určité úkoly. V psychologické literatuře se můžeme setkat s různými funkcemi rodiny, které se opět odvíjejí od jednotlivých psychologických disciplín. Každá psychologická disciplína se zaměřuje na funkci, která je pro ni a předmět jejího zkoumání důležitá. Známe však několik základních funkcí, ohledně jejichž existence panuje v literatuře i různých kulturách shoda. Jde o funkci biologickou (reprodukční), ekonomickou (materiální), socializační (výchovnou) a emocionální (podpůrnou).

Tyto výše uvedené funkce rodiny jsou nejčastěji uváděné a během vývoje společnosti a rodiny samé zůstaly v podstatě nezměněny. Jediné, co se změnilo, byl důraz, jenž na ně byl kladen. Jak se měnila společnost, tak se měnily její požadavky na rodinu a vždy byla vyzdvihována některá z výše uvedených funkcí.

Více diferencovaný popis funkcí rodiny uvádí Reichel (2008, s. 185-189), který nemyslí jen na funkce rodiny vůči jejím členům, ale také vůči společnosti. Právě jeho rozdělení bude v této práci podrobněji popsáno a to z důvodu jeho větší komplexnosti. Pozitivně hodnotím také to, že se nezaměřuje pouze na rodinu samotnou a na uspokojování pouze jejích potřeb, ale chápe ji jako činitel, který svým fungováním ovlivňuje celou společnost.

FUNKCE SOCIÁLNĚ-REPRODUKČNÍ

Jedná se o funkci, která zajišťuje předávání sociálních rolí, norem a hodnot. Tím činí z každého jedince sociální bytost a zároveň tak touto reprodukcí udržuje existenci sociálních mechanismů, jakým je například sociální stratifikace.

FUNKCE KULTURNĚ-REPRODUKČNÍ

Rodina pomocí této funkce seznamuje své členy s kulturou dané společnosti a zajišťuje tak její další pokračování. Jedná se o předávání hodnot a norem, které se týkají víry, estetiky, rituálů a také například společenského chování. Dochází tak tedy k předávání kulturního dědictví dalším generacím a postupem času zároveň k úpravě, zániku či vzniku nových kulturních prvků. Jedná se o přirozený proces, protože ne všechny kulturou předávané normy a hodnoty jsou stále potřebné a uznávané.

FUNKCE BIOLOGICKO-REPRODUKČNÍ

Jde o jednu ze základních funkcí, která je charakterizována uspokojováním sexuálních potřeb, potřeby rodičovství, čímž je zajištěno i pokračování rodu. Tyto všechny potřeby se v rámci rodiny naplňují sociálně přijatelným způsobem, protože rodina je všeobecně uznávanou institucí. Pokud se na tuto funkci podíváme z hlediska lidské společnosti, zajišťuje to její přežití na čistě biologické úrovni.

FUNKCE EKONOMICKÁ

Tato funkce zajišťuje uspokojování základních potřeb členů rodiny. V rámci této funkce můžeme mluvit jak o zajištění výživy a ošacení či vybavení domácnosti, tak o nákladech spojených se zájmovou činností jednotlivých členů či jejich vzděláváním. Důležité je zde poznamenat, že rodina není pouze tím, kdo produkuje, ale také tím, kdo spotřebovává a touto svou spotřebou opět ovlivňuje společnost.

FUNKCE TERAPEUTICKO-PEČOVATELSKÁ

Uvedená funkce zajišťuje svým členům bezpečí, intimitu a projevení emocí. Rodina má být v ideálním případě přístavem, kde jsou si všichni blízcí. Autor se zde zaměřuje především na poznatek, že v rámci této funkce se uspokojují somatické, psychické a sociální potřeby. Zdůrazňuje zde zejména postižení některého z členů, různé nemoci či nemožnost některého z nich vlivem stáří.

FUNKCE VÝCHOVNĚ-VZDĚLÁVACÍ

Podle autora se jedná o klasickou funkci, která však již není rodinou tolik plněna, jako tomu bývalo v minulosti. Tato funkce se přesunula převážně do specializovaných institucí. Pouze raný vývoj dítěte probíhá v domácím prostředí, které je tak základním stavebním kamenem této funkce.

FUNKCE OBRANNÁ

Tuto poslední funkci uvádí autor spíše pro úplnost. Popisuje ji jako vyjádření podpory svým členům. Jedná se o funkci přirozenou, protože pro svou rodinu si jedinec přeje to nejlepší a vyjadřuje ji tak podporu v různých oblastech života.

Ne každá rodina však plní všechny funkce ve stejně vysoké míře a kvalitě. Rodina, která je plní, může být brána jako ideál. Podle Heluse (2007) si každá rodina prochází určitými problémy, ačkoli se jedná třeba pouze o dočasnou záležitost. Dunovský (1999) se zabývá touto problematikou podrobněji a za poruchu rodiny považuje situaci, kdy v plnění základních funkcí selhává některý ze členů rodiny. Současně vypracoval diagnostický nástroj pro posouzení funkčnosti rodiny (*Dotazník funkčnosti rodiny – DFR*) a stanovil čtyři základní typy rodiny podle toho, jak plní či neplní své funkce a jak si dovede se vzniklými problémy poradit.

Prvním typem je *rodina funkční*, která má podle Dunovského (1999) ve společnosti i nadále největší zastoupení. S tímto názorem se shoduje i Šulová (2011), která zdůrazňuje, že ačkoli se hovoří o krizi rodiny, je většina rodin ve společnosti stále funkčních a optimálně tedy naplňuje potřeby svých členů. Druhým typem je *rodina problémová*, kterou autor charakterizuje závažnějšími potížemi v plnění jedné nebo více funkcí. Důležité je ale říci, že ona rodina dokáže tyto problémy řešit sama nebo za prostřednictvím krátkodobé pomoci přicházející zvenčí. Dalším, v pořadí třetím, typem je *rodina dysfunkční*, ve které se vyskytují závažnější problémy v plnění jejích funkcí. Jedná se však o problémy, které není rodina schopna sama vyřešit a které výrazně škodí jejím členům, zejména dětem. Nutný je zásah zvenčí, tzv. sanace rodiny. Čtvrtým typem, který Dunovský (1999) stanovil, je *rodina afunkční*. Hovoří o rodině, která neplní žádnou ze základních funkcí a potýká se s velmi těžkými problémy, které ohrožují zdravý vývoj dítěte. Zde se stává sanace rodiny naprosto bezpředmětnou a je nutné dítě z této rodiny odebrat. Pokud se vrátíme k vymezení funkční rodiny, Šulová (2011) uvádí, že funkční (zdravá) rodina se vyznačuje tím, že má jasně vymezené role, ve kterých jsou její jednotliví členové schopni se navzájem zastoupit. Důležité je vymezení vedoucí role a obsazením ji osobou, která je v rodině přirozenou autoritou. Tento člen má být ze strany ostatních ve své autoritě přijímán a podporován. Za velmi důležitý znak je považována také soudržnost (koheze) rodiny a jasná komunikace, i co se konfliktů týče. Jako další znaky, které udržují rodinu zdravou, uvádí autorka adaptabilitu a stabilitu. Rodina by měla být schopná přizpůsobit se situacím, které život přináší, ale zároveň zůstat vnitřně stabilní, být sama sebou. V dnešní době, kdy je na její členy kladen stále větší tlak, není jednoduché udržet ji stabilní. V další části této kapitoly se podíváme, jak taková současná rodina vypadá, jaké znaky ji charakterizují a s jakými problémy se potýká.

1.3 SOUČASNÁ RODINA

Rodinu lze považovat za stabilizující prvek naší společnosti a za její základní stavební kámen. Dudová (2008) hovoří o tom, že málokterá jiná instituce prošla právě takovým množstvím změn jako rodina. Několikrát se změnila nejen její podoba, ale i funkce a důraz na ně kladený. V současné době se hovoří zejména o krizi rodiny, o jejím rozpadu, o pozbyvání její důležitosti. Je situace opravdu tak vážná a rodina opravdu v hluboké krizi, nebo pouze prochází další změnou, jak to udělala v minulosti již mnohokrát a jak nad tím uvažuje výše zmíněná autorka?

Existují určité charakteristiky současné rodiny. Věnuje se jim například Šulová (2011) a jejich výskyt dokazuje pomocí demografických a sociologických údajů. Jedná se například o změnu ohledně očekávání trvalosti vztahu a o vznik různých alternativ soužití, nárůst rozvodovosti. Stoupá tak počet neúplných rodin, které se skládají pouze z jedné osoby z rodičovského páru. Autorka mluví také o odkladu uzavření prvního manželství do vyššího věku, s čímž souvisí i odsun rodičovství na pozdější období. Pokud se podíváme na současnou rodinu z hlediska funkcí, které má plnit, zjistíme, že existuje výrazný rozdíl oproti dřívějšímu pojetí rodiny. Z pohledu Dudové (2008) byla hlavní funkce tradiční rodiny převážně ekonomická. V rodině šlo zejména o hospodaření, o přeměnu ekonomických statků, o spolupráci. Rodina tak byla mnohem více stabilní, než je tomu dnes, kdy je kladen důraz především na city, emoce a individuální štěstí. Nejde tolik o morální hodnoty a zodpovědnost za rodinu jako celek. Jako hlavní podmínka pro fungování rodiny je autonomie jednotlivých členů, individuální štěstí a především existence milostného vztahu mezi manžely. Všechny uvedené jevy způsobují destabilizaci této instituce. Autorka se zde zmiňuje také o tom, že tento přístup se uplatňuje i vzhledem k výchově dítěte. Podle ní se již nejedná o morální formování dítěte, ale o rozvíjení jeho osobnosti a talentu.

Helus (2007, s. 137-139) uvádí pět znaků současné rodiny. Současná rodina je podle něj **nukleární** (tvořena pouze z jádrových osob), **manželská** (její jádro je tvořeno z partnerské nebo manželské dvojice), **dvougenerační** (jedná se o soužití dvou generací, tedy rodičů a jejich dětí). Dále se vyznačuje také jako rodina **intimně vztahová** (je soukromým prostorem pro poskytování citové podpory) a jejím výrazným znakem je **privátní individualizace**, která vyjadřuje rozvoj jejích členů jako individuálních bytostí. V přehledné tabulce uvádí, jak se od sebe liší ony tři podoby rodin, co se například rolí, funkcí a struktury týče. Kraus (2008) přidává ke znakům uváděným výše ještě dezintegraci. Ta se vyznačuje tím, že rodina spolu tráví mnohem méně času, než tomu bývalo v minulosti. Autor má na mysli sdělování si zážitků, radostí i strastí. Dle mého názoru se z rodiny vytrácí i rituály, které ji utužují. Nejde jen o rituály každodenní, ale i o rituály zlomové, kterými jsou například svatba, křest dítěte, jeho vstup do školy anebo také rituály pojící se s umíráním a smrtí. Je však nutné najít společné chvíle, které mohou rodinu spojit, utužit tak vzájemné vztahy a rituály mohou být tím prvním krokem.

2 RODIČOVSTVÍ

Jak uvádějí Langmeier a Krejčířová (2006), rodičovství vzniká po narození prvního dítěte. Z uvedeného poznatku vyplývá, že rodičovství tak naplňuje reprodukční funkci rodiny a zároveň přináší do života rodičů nové povinnosti a role. Již nejsou pouze párem, manželi, ale jsou i rodiči - otcem a matkou. Jde tak o projev generativity v období dospělosti (Vágnerová, 2007). Rodič je podle psychologického slovníku „*jedinec, který zplodil nebo porodil a/nebo vychoval potomka*“ (Hartl, Hartlová, 2010, s. 503). Přechod k rodičovství se dá pokládat za jeden z nejdůležitějších přechodů v rodinném životě. Proto je této problematice věnována náležitá pozornost a to zejména v cizojazyčné literatuře. Rossi (1980) představuje čtyři znaky přechodu k rodičovství. Podle této autorky se jedná o přechod, který je **zlomový** a probíhá **pod silným kulturním tlakem**. Může se jednat i o přechod **neplánovaný**, čímž je myšlena častá neplánovanost prvního dítěte. Nad tímto znakem by se dalo polemizovat, protože přeci jen se mnohé změnilo a situace je jiná, než v 90. letech. Za důležitý znak uvedený autorkou však pokládám, že se jedná o přechod **nerevokovatelný** (nelze ho zrušit, vzít zpět, odvolat). Domnívám se, že absence možnosti vzít své rodičovství zpět, je nejdůležitějším znakem, které činí z rodičovství to, čím je.

Tato práce se zaměřuje pouze na jednoho z rodičovského páru, a to na otce. Ale vzhledem k tomu, že role matky se dá k roli otce považovat za komplementární, nelze uvažovat o otcovství a mateřství odděleně. Proto bude ve stručnosti pojednáno i o mateřství, zejména ve vztahu k otcovství. Každý z rodičů zastává specifickou roli v životě dítěte. Odlišná je role rodiče stejného pohlaví a odlišná je role rodiče opačného pohlaví. Touto problematikou se zabývá Corneau (2007). Podle tohoto autora je rodič stejného pohlaví, jakého je dítě, základem pro utváření sexuální identity, zatímco rodič opačného pohlaví pomáhá dítěti uvědomit si rozdíly mezi pohlavími. Corneau zde klade důraz na optimální sexuální diferenciaci, která je podle něj klíčem k tomu, aby si člověk uvědomil, že mezi pohlavími neexistují pouze rozdíly, ale také znaky, které jsou oběma pohlavím společné. Muž, který věří své mužnosti, nemá problém s tím, že disponuje vlastnostmi, které náleží spíše ženám a ženě, která nemá problém se svou ženskostí, nečiní potíže přiznat si některé vlastnosti mužské. Podle autora tak dochází k vývoji muže a ženy, kteří se nesnaží si stůj co stůj dokazovat svou maskulinitu/feminitu prostřednictvím nezdravých mechanismů, jež mohou nejen na nich samých, ale i v rámci sociálních vztahů napáchat na druhých lidech nemalé škody.

2.1 MATEŘSTVÍ

V naší společnosti je mateřství i přes veškeré pochybnosti stále považováno za základní poslání ženy. Jedná se o jakousi přirozenost, biologickou danost. Mateřství ženě umožňuje, aby uspokojila své pečovatelské a ochranné potřeby, ale zároveň ji přináší i určitou zátěž. Od ženy se očekává, že se bude dítěti věnovat a že své potřeby uzpůsobí právě potřebám dítěte. Je nutné zmínit, že na ženy je ohledně mateřství vyvíjen poměrně velký tlak. Společnost matce diktuje, jak by se měla chovat, jaké by měla zastávat role a co pro ni jako pro matku není přípustné. V současné době bývá zdůrazňováno, že mateřství je zvýhodňováno a má určitá privilegia. Jedná se zejména o srovnání s otcovstvím, které je opomíjené a mateřství ho svým výhradním postavením vytlačuje do pozadí zájmu. Pokud se však podíváme do minulosti, zjistíme, že ne poprvé je některému z rodičovského páru věnována větší pozornost. V minulosti byl kladen důraz na muže, čehož jsou důkazem Aristotelova slova ohledně možnosti plodit, která zmiňuje Zoja (2005). Dle něj je schopností plodit nadán pouze muž, protože vytváří semeno. Žena je pak pouze jakýmsi doplňkem. Tato myšlenka vzhledem k velké autoritě Aristotela přežila v jeho dílech a později se objevila také v dílech Tomáše Akvinského. „*Až v roce 1660 popsals Nikolaus Stenon funkci vaječnicků a teprve v 19. století byl správně vysvětlen mechanismus lidského oplodnění*“ (Zoja, 2005, s. 115). V současné době se však stále naléhavěji volá po otcích a po věnování se problematice jejich role, protože roli matky je věnováno příliš mnoho prostoru, a to na úkor role otce. Bakalář (2002) se pokouší svou knihou vyplnit prázdné místo nejen na knižním trhu. Poukazuje na velké množství prostoru věnovanému mateřství, těhotenství a emancipaci žen a hovoří o tom, že mnoho televizních pořadů a časopiseckých článků se věnuje jejich duševnímu i fyzickému zdraví a seberealizaci, ale mužská postava se za touto horou informací o ženách a jejich problémech ztrácí.

2.2 OTCOVSTVÍ

„*Otcovství vyžaduje stálou přítomnost, stálé pouto s dítětem, stálou péči o ně. Dítě se potřebuje s otcem podělit o svou každodennost. Každého dne ukládá otec něco do ‚banky vzpomínek‘ svých synů a dcer. Z tohoto vkladu budou pak čerpat celý pozdější život*“ (Augustyn, 2004, s. 136).

Na otce, rodiče mužského pohlaví můžeme nahlížet z několika hledisek. Prvním je hledisko biologické, podle kterého lze otce charakterizovat jako člověka, který dítě zplodil. Druhým hlediskem je hledisko právní, které určuje, kdo nese za dítě zodpovědnost, kdo disponuje určitými právy a povinnostmi. Třetí je hledisko sociální, podle kterého je otec ten člověk, který dítě vychovává. V současné době se můžeme čím dál častěji setkat s názorem, že otcovství prochází krizí (Augustyn, 2004; Burgess, 2004; Dudová, 2008; Zoja, 2005). Podle Zoji (2005) dochází k úpadku otcovství na dvou úrovních, na úrovni materiální a symbolické. Materiální rovinou rozumí nepřítomnost otce v rodině po fyzické stránce. Na této rovině však může matka otce alespoň částečně zastoupit. To samé se však nedá říci o rovině symbolické, která má tradici hluboko v historii. Zoja se zde vrací k otcovství ve starém Římě. Otcem se muž nestal narozením dítěte, ale až jeho přijetím, vyzdvižením do výše při veřejném rituálu. Otcovství však mnohokrát změnilo svou podobu a podle Plecka (1987, in Dudová, 2008) prošlo čtyřmi etapami. Nejprve působil otec jako autorita a učitel, přičemž jeho hlavní doménou byla morálka a náboženství. Poté se z něj stal živitel, který trávil mnoho času mimo rodinu. Později byl vzorem pro roli muže a nakonec se z něj stal tzv. „nový“ otec, který se vyznačuje pečovatelskými rysy. Je aktivní ve výchově dětí a je protipólem otcem nepřítomného, který neplní svou roli. Ačkoli se tématu otcovství nevěnuje příliš mnoho pozornosti, i v této oblasti můžeme najít literaturu, která se této problematice důkladně věnuje. Jedná se především o zahraniční autory. Warshak (1996) považuje za významného představitele Henryho Billera. Tento autor, klinický psycholog, se zabývá převážně rolí otce ve vývoji dítěte. Jeho publikace *The Father Factor* (1994) pojednává o všech důležitých aspektech role otce a pokouší se čtenáři poskytnout možnosti, jak tuto roli úspěšně zastávat v jednotlivých oblastech života dítěte. Sám Biller (1994) popisuje tuto publikaci jako manuál, který uznává důležitost otce v životě dítěte, nicméně však neopomíjí ani roli matky, protože pokládá za důležité, aby se dítěti dostávalo jak maskulinních tak femininních podnětů.

2.2.1 OTEC V ŽIVOTĚ DÍTĚTE

Úkol matky je jasně dán. Ale co úkol otce? Co on může a má udělat pro své dítě? Je vůbec v jeho životě důležitý, nebo dítěti stačí pouze matka? Grün (2010) považuje za stěžejní, že matka má s dítětem intimní vztah, který vznikl již v době matčina těhotenství. Tento vztah vychází z matčina nitra a pokračuje i po narození, kdy se dítě dostává vně matky. Otec je již však od začátku vně, jelikož i jeho sperma se dostává

do místa vývoje plodu zvenčí. Zároveň však autor označuje potřebu otce jako základní neboli archetypální a poukazuje tak na jeho důležitost. Dá se říci, že každý z nás je připraven setkat se jak s matkou, tak s otcem. Jedná se o určitý potenciál, který může být naplněn pouze v případě, že se v našem okolí nachází někdo, jehož chování se v dostatečné míře podobá chování jednoho z rodičů.

To, že je otec vně neznamená, že nemá dítěti co nabídnout. Právě naopak, on je tím, kdo uvádí dítě do vnějšího světa, pomáhá mu naučit se v něm žít a porozumět jeho zákonitostem. Velmi výstižná jsou v tomto případě tato slova: „*Od otce se přímo žádá, aby své dítě učil žít ve společnosti, tak jako matka dítě naučila žít v těle*“ (Zoja, 2005, s. 14). Řeč je zde o procesu triangulace, který popisuje Bakalář (2002). Podstatou tohoto procesu je umožnit dítěti navázat vztah s další osobou. Dítě je nejprve součástí pouze dyadického vztahu s matkou. Aby mohlo navázat vztah s jinou osobou, je tu otec, kterého dítě rozeznává od matky díky odlišnému mužskému hlasu a dotekům. Dítě tak navazuje vztah s otcem, který stojí mimo tuto dyádu a pomáhá mu se alespoň částečně odpoutat od matky. Mimo toho, že je otec jakýmsi „uvaděčem“ do společnosti, plní další důležité úkoly. Je všeobecně známo, že otcové si s dětmi hrají mnohem odvážněji. Volí jiný styl kontaktu, jiný styl hry a nebojí se tolik riskovat. Lamb (2004) se odkazuje na výsledky mnoha výzkumů, když uvádí, že otcové používají při kontaktu s dítětem mnohem více příkazů, zákazů a otázek směřovaných na důvod události či do minulosti.

Otec si také tvoří pouto s dítětem jiným způsobem než matka. Pouto mezi matkou a dítětem je pěstováno pomocí pečování, zatímco pouto mezi dítětem a otcem je založeno na zážitcích a dobrodružstvích (Augustyn, 2004). Od toho se odvíjí samozřejmě i to, co se od otce i dítěte ve vzájemném vztahu očekává a za co je dítě oceňováno. Matka dítě bezvýhradně přijímá, jedná se o přirozený a samozřejmý cit. Avšak, jak píše Poli (2010), otcovská láska je stavěna na jiných aspektech a nelze ji získat tak snadno. Dítě se musí něčemu naučit, něco dokázat, překonat nějakou překážku. Dítě si otcova ocenění velmi váží, protože si muselo ono uznání zasloužit. Jedná se tak o další otcův úkol, kterým je ukázat svému potomkovi, že člověk nezíská nic zadarmo a na úspěchu je třeba pracovat. Navíc jsou díky jinému hernímu stylu rozvíjeny i jiné dovednosti dítěte, než při interakci s matkou, což dokazuje například výzkumná studie Pleškové (2008), která se zabývala hrou dětí do tří let s jejich rodiči. Všechny výše uvedené poznatky tedy podporují tvrzení, že dítě potřebuje rodiče obou pohlaví, protože každý z rodičů má ve vývoji dítěte specifický úkol, specifickou roli.

2.2.2 VZTAH OTCE A SYNA

Předchozí podkapitola se zabývala rozdílností úkolů otce a matky. Tak, jako se liší rodiče ve svých úkolech vzhledem k dítěti, tak se liší i úkoly otce k dítěti podle toho, jakého je potomek pohlaví. Přítomnost otce je tedy u chlapců a dívek důležitá z rozdílných důvodů, protože v obou případech se jedná o velmi specifický vztah.

Biller (1994) uvádí určité rady ohledně ideálního fungování vztahu mezi otcem a synem. Podle tohoto autora by měl syn vidět otce, jak se aktivně podílí na rodinných záležitostech a jak pomáhá plánovat různé rodinné akce. Zdůrazňuje, že zainteresovaný otec je takový, který se nejen pokouší od dětí získat informace o jejich denních zážitcích, ale sám se s dětmi podělí o zážitky vlastní. Za důležité je považováno i to, aby syn viděl interakci otce a matky a získával tak vzory do svého života. Jak píše Augustyn (2004), vztah otce a syna je založen na společných zážitcích a práci. Důležité jsou zde společné zájmy, o kterých může otec se synem hovořit a není podstatné, zda se jedná o zájmy odborné, politické nebo společenské. Yablonsky (1995) píše o vztahu syna s otcem jako o vztahu celoživotním a popisuje jeho tři fáze. První je fáze ***Splývání obou já***, která je datována od narození syna a trvá po celé jeho dětství. Fáze tedy končí obdobím dospívání, kdy nastupuje fáze ***Boj za oddělení a samostatnost***. Zatímco v první fázi by se měl otec snažit, aby si byl se synem co nejbližší, z čehož nemá výhody pouze syn, ale také sám otec, ve druhé fázi se v podstatě jedná o velký obrat. Syn se snaží vymanit z blízkého pouta, dát najevo svou nezávislost a otec se tak stává osobou, na které si může syn vyzkoušet svůj vzdor. Podle autora se milující otec vyznačuje tím, že svého syna netrestá, ale poskytuje mu zpětnou vazbu, i přesto, že určité situace mohou přinášet různé problémy. Třetí fází tohoto vztahu je ***Rovnocenné přátelství mužů***, což je ideální podoba již vyvinutého vztahu otce a syna. Pro tento ideál je velmi důležité, aby ve druhé fázi nevznikly pocity nenávisti, které by mohly respekt a rovnocennost mezi oběma muži zničit. V ideálním případě se otec a syn stanou partnery, kteří si pomáhají, navzájem se respektují a jsou tu jeden pro druhého.

Nezastupitelný je otec pro syna v procesu separace od matky, kdy je pro něj vzorem mužství jako takového. Poněšický (2008) hovoří o tom, že otec pomáhá vystoupit ze symbiotické fáze nejen svému synovi, ale i své ženě. Během prvních let života žije syn v identifikaci s matkou, protože ona je hlavní pečovatelkou a uspokojuje jeho potřeby. Později je však nutné, aby se syn z této symbiózy vymanil a vzal za svůj identifikační vzor rodiče mužského pohlaví.

2.2.3 VZTAH OTCE A DCERY

Vztah otce s dcerou je poněkud odlišný od vztahu se synem. I v tomto případě existují podle Billera (1994) určitá doporučení ohledně zdravého fungování vztahu mezi otcem a dcerou. Podle něj je otec v životě dcery důležitý tím, že to on jest osobou, jež má vliv na to, jak bude dcera ve své dospělosti vycházet s muži. Dcera ve vztahu s otcem má možnost porovnat svoji ženskost s otcovou mužností. Nutné však je, jakým způsobem otec na ženskost své dcery reaguje. To znamená, že pouhá přítomnost otce ještě nezaručuje, že si dcera vytvoří sama k sobě a poté i k mužům zdravý vztah. Důležité je zdůraznit, že se jedná o všechny muže, se kterými se žena v životě potká. Nejde jen o intimní milenecké vztahy, ale i o vztahy s bratrem, přáteli mužského pohlaví a o vztahy v pracovním prostředí, ať se jedná o podřízené či nadřízené. Za velmi vystihující považuji výrok Kevina Lemana, který říká, že „*každý manžel sklízí úrodu, kterou zasel jeho tchán*“ (Leman, 2008, s. 11). Leman se zabývá vztahem dcery a otce podrobně a jako další důležitý aspekt tohoto vztahu uvádí model interakce muž-žena. Otec vytváří představy, které má dcera o partnerském/manželském soužití tím, jak se její otec chová ke své manželce, dceřině matce. Chování otce k manželce bere dcera jako příklad, který je poté v jejím životě modelem toho, co je běžné. Pokud se bude muž chovat ke své manželce bez respektu a nebude se podílet na čemkoli, co se rodinného života týká, je zde možnost, že si z toho jejich dcera odnese přesvědčení, že takovéto chování je přípustné a bude ho tolerovat i svému partnerovi. Další důležitým aspektem vztahu otce a dcery je sexualita. Existují různé názory ohledně toho, zda se v tomto vztahu vyskytuje sexuální napětí. V literatuře lze najít, že vztah dcery a otce ovlivňují sexuální tužby (Grün, 2010, s. 64-65), ale také lze nalézt názory, které existenci jakéhokoli sexuálního napětí popírají (Russell; in Burgess, 2004, s. 15).

2.2.4 NEPŘÍTOMNOST OTCE

Podle Zoji (2005) páchá muž jeden z největších zločinů právě tehdy, nestane-li se otcem svého dítěte. Ztráta otce zanechává následky, kterými trpí nejen samotné dítě, ale i budoucí generace. Burgess (2004) nám nabízí nevšední pohled na ztrátu otců, když se zaměřuje na zobrazení svatého Josefa v běhu času. V 15. století se Josef stará o domácnost a věnuje péči malému Ježíšovi tím, že ho přebaluje a krmí. V 17. století se však Josef stahuje do pozadí. Tu a tam drží ještě Ježíše v náručí, ale častěji je zobrazován jako pracující ochránce a živitel. Během času se však z Josefa stává samotář

a pobožný muž, který se zabývá modlitbou, studiem či přemýšlením. Touto tematikou se zabývá i Corneau (2012), který se zmiňuje o tom, že je Josef v Ježíšově životě v podstatě nepřítomen a není zobrazen ani u kříže, zatímco Marie s apoštoly ano. Jaké však může mít nepřítomnost otce v životě dítěte následky? Zde se názor odborníků opět rozchází. Jedni tvrdí, že dopad je katastrofální a druzí tvrdí, že se neděje nic tak vážného, co by ovlivňovalo život dítěte špatným směrem. Janošová se zabývá vývojem rodové role a zastává názor Beala (1994; in Janošová, 2008), že absence otce v rodině sama o sobě pravděpodobně nevede k potížím v této oblasti a sama ji považuje spíše za faktor, který se může stát rizikem pouze v případě, že se dostane do kombinace s některými dalšími nepříznivými vlivy.

Corneau (2012) je toho názoru, že absence otce může způsobit, že v sobě jeho syn nalezne homosexualitu, protože homosexualita je dle něj vlastně nevědomé pátrání po otci a po mužské identitě. Muž se tak snaží otce najít skrze mužské tělo a mužské city, o něž byl ochuzen. Podle výše citovaného autora hrají roli ve vzniku homosexuality zřejmě i faktory sociopsychologické, protože homosexuálové, kteří by měli ve svém životě vhodného otce, jsou raritou. Nezapomíná však ani na faktory genetické, když uvádí, že na světě není společnosti, ve které by neexistovala homosexualita. Dalším problémem, který uvádí Grün (2010), jsou potíže s autoritou. Dle jeho názoru, pokud dítě vyrůstá bez otce, vidí pak za každou autoritou ztrátu svobody. Úkolem otce je, aby dodával dítěti odvalu, zvyšoval jeho sebevědomí, byl mu jakousi oporou a vždy za ním stál. Pokud zde otec chybí, hledá dítě či poté dospělý člověk oporu náhradní, za kterou by se mohl schovat. Často je touto oporou ideologie s jasnými pravidly. Pokud se zaměříme přímo na vztah otce a dcery, můžeme dojít opět k několika důsledkům, které z neexistujícího či pokřiveného vztahu otec-dcera lze vyvodit a bohužel i v mnohých případech vypozerovat. I přesto, že otec v rodině chybí, dívka si ho může ve svých představách idealizovat. Problémem není ani tak idealizace otce, jako problémy, které po této idealizaci následují a přímo s ní souvisejí. Dívka totiž tuto idealizaci přenáší do veškerých svých milostných vztahů a pokouší se najít ideálního partnera, podle vzoru otce. Corneau (2007) popisuje tuto situaci tak, že dívka se, protože touží po pozornosti, které se jí nedostalo, upne k ideálu, který nemůže nikdy nalézt. Hledá svého zachránce, prince na bílém koni nebo rytíře, který ji vysvobodí. Velmi hezky je tento problém vystihnout větou: „*Dívka proto zůstává zajatkyň svých romantických představ: je chudinkou, která čeká na svého spasitele, nebo princeznou ve věži, která čeká na svého rytíře*“ (Corneau, 2007, s. 60).

Corneau (2007) se nezaměřuje pouze na ženy, které byly zraněny otcovou nepřítomností, ale také otcovou přítomností. Problémy zde působí pokřivený vztah. Autor sám nabízí několik variant takového vztahu a popisuje mechanismy, na základě kterých otec své dceři způsobuje zranění. Jedná se o incestního otce, který svou dceru tímto zneužitím buď připravuje o úctu ke svému tělu, nebo ji dožene k exhibicionismu, čímž dívka otci naznačuje, že patří všem okolo, ale jemu rozhodně ne. Corneau se zde dotýká i incestu citového, kdy otec není schopný nechat dceru žít svůj vlastní život, visí na její osobě a přehazuje na ni odpovědnost za sebe samého. Druhým pólem může být dle autora otec pruderní, který se snaží potlačit ve vztahu k dceři svou mužnost právě ze strachu z incestu. Dokud je dívka malá, zpravidla se tento problém nevyskytuje. Ovšem v období dospívání vztahy výrazně ochladnou, otec se dívce vyhýbá a potlačuje všechny své citové reakce. Místo, aby ji situaci vysvětlil, stáhne se do sebe a mlčí, čímž dívku zraňuje. Opět, velice výstižně autor vyjadřuje tuto myšlenku větou: „*Od chvíle, kdy dosáhla puberty, už jí neumí říct: ‚Jsi krásná a chci, abys věděla, že tě miluji‘ a současně nepocítovat hlubokou nevolnost z dvojsmyslnosti těchto slov*“ (Corneau, 2007, s. 70).

Velice smutný a výmluvný příběh ve své knize líčí Rohr (2002). Tento příběh mu byl sdělen na duchovním cvičení v Peru sestrou, která sloužila ve věznici v Limě. Setkala se s nebyvalým zájmem vězňů o pohlednice a přání pro své matky ke Dni matek. Potíž byla v tom, že jich byl stále nedostatek a vězni žádali o další a další pohlednice. Z tohoto nedostatku se rozhodla poučit a na Den otců si připravila bednu plnou pohlednic pro otce. Nikdo z vězňů však o pohlednici nepožádal a zadarmo se je také rozdat nepodařilo. Sestra i autor si uvědomili, že důvodem pobytu většiny mužů ve vězení byla nepřítomnost otce. Nejednalo se o sirotky, ale o muže, kteří nikdy nepocítili otcovu lásku, zájem a nadšení z jeho strany. Jejich mužská identita nebyla nikdy plně a zdravě rozvinuta, a tak si dokazovali svou mužnost tím, že páchali trestné činy.

Na závěr bych ráda uvedla, že fyzická nepřítomnost otce nemusí být nutně tím nejhorším zločinem páchaným na dětech. Jedná se o velmi extrémní případ, ale pro ukázkou, že i citová a duchovní přítomnost otce je velmi důležitá, ho pokládám za výstižný. Grün (2010), který tento případ popisuje, upozorňuje již před samotným uvedením příběhu, že se nejedná o omlouvání činů a bezpráví, které ona osoba způsobila. Jde o to ukázat, jaké mohou rány uštědřené otcem (a nebudeme hovořit jen o fyzických zraněních), způsobit následky. Jedná se o příběh chlapce, který popsala německá psychologka Alice Millerová. Tento chlapec nikdy nepocítil otcovskou lásku a bylo s ním

hrubě zacházeno. Otec pro něj neměl laskavého slova, za každou nepřístojnost ho bil a choval se v každé situaci neskutečně pedantsky. Vyvíjel na chlapce obrovský tlak a podle Rohra (2002) na něj nikdy nevolal jménem, pouze na něj pískal jako na psa. Chlapec nedokázal dát svůj vztek a své ponížení najevo, mlčky snášel každou další ránu a každé další zesměšnění. Potlačovaná nenávist vůči otci se tak neustále zvětšovala. Zlom přišel v okamžiku, kdy byl chlapec, již jako muž, nucen postavit se domněnce, že jeho děd byl židovského původu. Původu svého děda připsal vinu za chování svého otce a nenávist vůči Židům ho tak pohltila naplno. Chlapec v tomto vyprávění se jmenoval Adolf Hitler a pokračování jeho příběhu je bohužel známo lidem po celém světě. Jak bylo na začátku sděleno, jedná se o extrémní příklad, ale právě na něm si lze představit, jaké rány může otec zasadit, pokud hraje ve vztahu k dítěti pokřivené role, charakterizované buď mlčením, nebo hrubým násilím. Základem zdravého vývoje dítěte tedy není ani tak postava otce samotná jako role, kterou v jeho životě hraje.

3 GENDER

První část následující kapitoly je věnována problematice genderu a genderovým rolím. Pojmu gender je využíváno k rozlišování mezi mužskými a ženskými atributy neboli mezi feminitou a maskulinitou. A protože se tato práce zabývá rolí otce, je užitečné si uvědomit, co se za onou rolí otce skrývá v pozadí. Role otce je totiž značně variabilní záležitost. Jedná se o mužskou roli, která je jako jakákoli jiná sociální role ovlivňována společností a jejími očekáváními. Lze říci, že s měnící se společností se mění i očekávání, která jsou kladena na sociální role. Proto není role otce jedinou univerzální rolí, ale nabývá nespočtu různých podob.

3.1 DEFINICE GENDERU

Pojem gender, který je překládán z anglického jazyka jako rod, lze definovat několika způsoby. Nejvhodnějším způsobem se jeví odlišit ho od jiného, v českém jazyce běžně používaného pojmu. Gender je v podstatě jakýmsi protějškem k pojmu pohlaví. Pojem pohlaví v sobě zahrnuje rozdíly mezi muži a ženami na úrovni biologické. Jedná se o rozdílnost v genetických a anatomických záležitostech, přičemž jde zejména o rozdíly ohledně pohlavních orgánů. Naproti tomu je pojem gender využíván k odlišení rozdílů mezi muži a ženami v psychických, sociálních a kulturních záležitostech. Toto rozlišení uvádí například Maříková (2000), podle které nám nejsou genderové rozdíly dány od přírody, ale postupně vznikají díky sociálním, kulturním a historickým vlivům. Oakley (2000) vidí rozdíl mezi pohlavím a genderem v povaze těchto kvalit. Pohlaví dle ní disponuje dvěma kategoriemi, které jsou dichotomní. Jedná se o kategorie žena a muž. Naproti tomu gender nenabývá podoby dvou kategorií, nýbrž je vyjádřen na škále se dvěma póly - feminitou a maskulinitou. Obě tyto komponenty mohou být obsaženy v každém z nás v různé míře. Jak ale autorka dodává, je v naší společnosti předpokládáno, že typický normální muž disponuje převahou maskulinity, a naopak u ženy převažuje feminita. Jak uvádí Jandourek (2012), člověk se úplnou ženou či úplným mužem nerodí. Musí se svému pohlavím podmíněnému ženství či mužství naučit. K učení se být mužem či ženou dochází prostřednictvím genderové socializace, pomocí které jedinec vstřebává pro muže a ženu typické postoje, hodnoty a způsoby jednání. Zde je však na místě říci, že existuje mnoho teorií, které se genderem zabývají. Každá z těchto teorií pohlíží na gender trochu jiným způsobem. Dělením těchto teorií se zabývá například Lippa (2009).

Tento autor uvádí teorie genderu podle kategorií, do kterých spadají. První kategorie se nazývá biologické teorie. Tyto teorie se zabývají genderem z hlediska evoluce, genetiky, hormonálního působení a rozdílů v nervovém systému muže a ženy. Druhou kategorií, kterou autor uvádí, jsou teorie vlivů okolního prostředí. Teorie spadající do této kategorie se zabývají výchovou, sociálním prostředím a sociálními rolmi. Třetí skupinou teorií genderu jsou sociálně psychologické teorie, jež se zaměřují na genderové stereotypy a na velký vliv sociálního prostředí. Mezi tyto teorie patří teorie sociálních rolí, teorie sebenaplňujícího proroctví, teorie hrozby stereotypů a teorie sebezprezentace. Z našeho hlediska však nejsou teorie genderu příliš důležitými, proto zůstaneme u jejich prostého výčtu, který slouží spíše pro informaci o rozmanitosti pohledů na rodovou příslušnost, její vznik či případné udržování tohoto jevu.

Jak jsem se již zmínila úvodem této kapitoly, jsou podoby jak sociálních, tak genderových rolí velmi proměnlivé. Změny jsou patrné nejen v čase, ale také v rámci kultur. V tomto se gender liší od pohlaví, které je v čase a mezi kulturami neměnné a je tak stabilní charakteristikou. Je však potřeba říci, že pohlaví a gender, ačkoli jsou rozdílnými pojmy, spolu souvisí. Od pohlaví (ženského či mužského) se totiž odvíjí příslušnost k rodu (feminitě či maskulinitě). Linková (2000) tuto myšlenku vyjadřuje tím, když chápe gender jako souhrn všeho, co se váže k mužskému a ženskému pohlaví. Dá se říci, že gender je charakteristika, která nám pomáhá zorientovat se v rozmanitém světě. Je další kategorií, jež nám pomáhá utvářet sociální realitu. Důležité je však říci, že tento sociální konstrukt má na člověka a formování jeho identity obrovský vliv. Provází ho celým životem a určuje tak, co se od daného jedince očekává. Tato očekávání se pojí s genderovými rolmi, o kterých je pojednáno v další části.

3.2 GENDEROVÉ ROLE

Každý z nás zastává ve svém životě nespočet různých rolí. Za základní roli lze považovat roli rodovou, která je jakýmsi prvním ukazatelem toho, co od nás společnost očekává. Výrost a Slaměník (2008) definují rodovou roli jako soubor pravidel, většinou neformální povahy, která předepisují mužům i ženám rozdílné způsoby chování. Jedná se o jakési doporučení či očekávání společnosti, které chování je vhodné pro ženy a které je vhodné pro muže. Svou genderovou roli získáváme během života již od nejtútlejšího věku. V každém věkovém období působí jako nejvýznamnější činitel v utváření genderu něco jiného, resp. někdo jiný. V raném věku jsou to rodiče a to zejména rodič stejného

pohlaví, se kterým se dítě identifikuje. Oakley (2000) hovoří o potřebě dítěte podobat se rodiči stejného pohlaví. Tato potřeba neboli chtění motivuje dítě k tomu, aby se tedy chovalo stejně jako otec či matka. Mimo této identifikace dochází k osvojování genderové role za pomoci výchovného působení či například hraček, které jsou dítěti předkládány. Nezanedbatelný vliv mají také knihy či masová média. V pozdějším věku slouží jako významný činitel k osvojování rodové role skupina vrstevníků. Ohledně rodových rolí panují určité stereotypy, které se nazývají genderové stereotypy. Tyto stereotypy určují, jak má vypadat a jak se má chovat typická žena a typický muž. Renzetti a Curan (2003) definují genderové stereotypy jako popisy feminity a maskulinity, které se vyznačují tím, že tyto role značně zjednodušují a paušalizují. Ne vše se však dá zařadit do předem určených škatulek. Podle autorů se dokonce v některých případech jedinci vymykají se těmito stereotypům musejí potýkat s nálepkou abnormálních a deviantních individuí. Díky genderovým stereotypům přehlízíme individuální odlišnosti. Jarkovská (2004) vystihuje tuto skutečnost, když ono genderově stereotypní uvažování přirovnává ke klapkám na oči. Tyto klapky, používány ke zjednodušení a tak i snazší orientaci v sociální realitě, nám brání vidět každou bytost v její celistvosti. Jak však souvisí role otce s genderovou rolí? Ke každé genderové roli se váže určitý systém sociálních rolí, které jsou definovány chováním, které se očekává od dané pozice osoby ve společnosti. Každý z nás zastává více sociálních rolí, mezi kterými může přepínat. Klasické role, které žena může zastávat, jsou role dcery, matky, manželky, sestry, kolegyně, zaměstnankyně, lékařky, apod. Muž může zastávat roli syna, otce, bratra, kolegy, zaměstnance, zaměstnavatele, policisty, apod. Některé role jsou nám automaticky dány a jsou genderově podmíněny. Takovou rolí je například role sestry, bratra či otce. Naproti tomu, některé role mohou být uměle vytvořeny a na rodovou roli nejsou nutně vázány.

V naší práci se zabýváme mužskou rolí, která je ovlivněna příslušností k rodu. Je přirozená, existuje sama od sebe, přiřazuje se k mužskému pohlaví automaticky. Není však neměnná. Může nabývat mnoha podob jak v rámci jedné kultury, tak mezi mnoha kulturami. Zahrnuje v sobě velké množství možností, jak tuto roli prožívat a zároveň ji reprezentovat navenek. Ano, řeč je o roli otce, která bude dále podrobněji rozebrána v další části této kapitoly.

3.3 OTCOVSKÁ ROLE

„Pod otcovskou rolí si tedy můžeme představit souhrn všeho, co je očekáváno od osoby, která zastává status otce, tedy souhrn norem spojených se sociální pozicí ,otce““ (Dudová, 2008, s. 44).

Očekávání kladena na otcovskou roli nejsou ovšem neměnná. V každé společnosti a jejích jednotlivých časových obdobích se od role otce očekává něco jiného. Zajímavá ukázka tohoto fenoménu byla zmíněna již ve druhé kapitole práce, kdy se od otců očekávalo chování, které bylo spatřováno na dílech, kde byl vyobrazen svatý Josef. Dudová (2007) však upozorňuje na to, že otcovská role není v současné době jasně daná a nepojí se tolik s postavením otce ve společnosti. Role otce může být každým mužem naplňována jiným způsobem, protože se neskládá z jedné dimenze, ale obsahuje v sobě dimenzí více. S tímto koresponduje i názor Lamba (2004). Tento autor registruje u výzkumníků, teoretiků i praktiků změnu přesvědčení ohledně univerzálnosti a jednorozměrnosti otcovské role. Během času tak postupně došlo k tomu přesvědčení, že otec hraje v rodinném i dětském životě nespočet různých rolí. Je na každém otci, které dimenze si zvolí, které bude plnit a které zůstanou bez povšimnutí. K dispozici má všechny tzv. repertoáry otcovské role a jak uzavírá Dudová (2007), je na něm, jak si svou individuální otcovskou roli utvoří a uspořádá. Závisí však na mnoha okolnostech, protože role otce není jedinou rolí, kterou muž ve svém životě zastává. Vedle role otce zastává také roli manžela, kolegy, přítele, bratra, zaměstnance či zaměstnavatele a musí si tak uspořádat svůj žebříček hodnot. Tyto role se totiž podle Dudové (2008) navzájem ovlivňují a konkurují si. Finální skladba dimenzí otcovské role může být tedy ovlivněna jinými rolemi. Pokud má muž náročnou práci nebo mnoho zálib, promítá se to i do povahy a počtu repertoárů, která začleňuje do role otce.

3.3.1 MOŽNÉ PODOBY OTCOVSKÉ ROLE

O podobách otcovské role se toho v české ani zahraniční literatuře příliš nedočteme. Na jednu stranu to lze brát jako znak toho, že škatulkování není přeci jen tou nejlepší cestou k poznání určitého jevu a můžeme tak z tohoto pohledu prožívat určité uspokojení. Ale na stranu druhou může tato absence otcovské typologie znamenat, že je otcovská problematika stále ještě přehlížena. Situace se zajisté lepší, zejména

v zahraničí, kde se výzkumům zabývajících se otci věnuje mnoho badatelů z oblasti psychologie, sociologie, antropologie a mnoha dalších vědeckých oborů. U nás jakoby se však otcovství stále netěšilo dostatečnému zájmu. A pokud ano, tak spíše z hlediska patologie. Tohoto jevu si všimla i Burgess (2004) a konstatovala, že na otce se v dnešní době pohlíží víceméně negativně. Podle ní jsou otcové považováni za nedůležité osoby, s násilnickými a hrubými sklony, kteří nejeví o své otcovství ani nejmenší zájem. Dle mého názoru je tato myšlenka vyhnána do extrému a situace zase tak černá není. Pouze lze v literatuře, která je věnována otcovské roli, spatřit zaujetí patologií, která se otců týká ať už jde o jejich nepřítomnost v rodině, či o chování, které se vymyká současnému očekávání společnosti. Bohužel však musím souhlasit s velmi trefnou větou, kterou Burgess (2004) v této souvislosti uvádí. „*Otcové jsou kritizováni nejen za to, co dělají, ale také za to, co nedělají*“ (Burgess, 2004, s. 25).

Jak ale již bylo uvedeno, situace se pomalu ale jistě zlepšuje a díky některým autorům se otcovské roli věnuje stále více prostoru. S tímto souvisí i jakási typologie otcovské role. Autorkou je socioložka Mgr. Radka Dudová, Ph.D., jejímž zaměřením je zejména genderová sociologie. V rámci své disertační práce *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*, která byla později vydána Sociologickým ústavem AV ČR v edici Sociologické dizertace, provedla kvalitativní výzkum, ve kterém se mimo jiné zajímala také o to, jakým způsobem vytvářejí a přizpůsobují otcové svou roli. Analýzou rozhovorů dospěla k repertoárům otcovství a ty podrobně popsala. Tyto repertoáry tak mohou být brány jako určitý předstupeň typologie otcovské role. Z mého pohledu se však jedná o model mnohem vyspělejší, než jakým by byla případná typologie. Autorka totiž sice dokázala poodhalit, jakých podob může otcovství nabývat, nicméně několikrát zdůrazňuje, že tyto repertoáry vytvářejí příliš pestrou skupinu vnějších projevů a vnitřního prožívání otcovské role, že každý otec má svou vlastní originální roli, jež si sestaví sám (Dudová, 2008).

Nelze tedy vytvořit typologii v pravém slova smyslu, protože ta by pouze, jako každá jiná typologie, příliš zjednodušila daný jev. Navíc, abychom takovou typologii sestavili, museli bychom vzít v úvahu všechny repertoáry otcovské role, zkombinovat je mezi sebou a vytvořit tak všechny možné varianty skladby otcovské role. Ale ani tak bychom nedospěli ke konečnému množství typů, protože se vždy může objevit muž, který do své role přidá repertoár, se kterým se nepočítalo a je tedy pouze jeho vlastním, individuálním repertoárem. Z toho lze usuzovat, že ani repertoáry, ke kterým dospěla výše

zmíněná autorka a které budou uvedeny dále v textu, nejsou kompletním souborem možných podob otcovské role. Cítím však, že na tuto skutečnost není brán dostatečný zřetel a pevně doufám, že pojetí, které Dudová (2008) předkládá, bude do budoucna rozvíjeno.

OTEC JAKO ŽIVITEL

Tato dimenze (repertoár) je, jak z analýzy všech realizovaných interview v rámci výzkumné části disertační práce vyplývá, stále pokládána za klíčovou. Jedná se o tradiční roli, která je, dá se říci, samozřejmostí. Velký důraz je na ni kladen zejména v období mateřské dovolené, kdy žena (matka) nezajišťuje rodině druhý finanční příjem, takže se rodina musí spolehnout pouze na otce a na jeho finanční zabezpečení. Autorka zde rozlišuje tři skupiny mužů podle toho, jak se mohou k této roli stavět. Jedna skupina mužů tuto roli bez výhrad přijímá a pokládá ji za stěžejní, druhá skupina tuto roli přijímá, pokládá ji za důležitou, ale uvědomuje si, že tato dimenze konkuruje jiným dimenzím, které by muž jako otec také mohl nebo měl zastávat. Třetí skupina mužů tuto normu živitele zcela odmítá a za mnohem důležitější pokládá dimenze jiné.

OTEC JAKO PEČOVATEL

V tomto případě je dimenze pečovatele definována za pomoci osobní péče, kterou otec věnuje dítěti a domácnosti. Jedná se o každodenní rutinní činnosti, jako je probouzení dětí a jejich ukládání ke spánku, o úkony spojené se stravováním, hygienou a zdravím. Tento repertoár se stereotypně přiřazuje matce, která má jako hlavní pečovatelka zodpovídat za zdraví a komfort dítěte. Jak jsem již uvedla, tento pohled je stereotypní a některé činnosti zastává v domácnosti a v péči o dítě. Rozdíl je pouze v tom, že v každé rodině se jedná o jiný podíl z těchto činností. Autorka opět rozděluje muže do tří skupin. První skupinou jsou pečující otcové, kteří považují pečovatelskou dimenzi za stejně důležitou jako jiné dimenze a zvládnou ji stejně dobře jako ženy (ne-li lépe), o čemž by se dalo dlouze diskutovat. Druhou skupinou jsou otcové, kteří pomáhají a pravidelně se podílejí na úkonech spojených s touto dimenzí. Třetí skupinou jsou otcové, kteří v tomto směru o potomka nepečují a absolutně tak preferují tradiční dělbu práce v rodině, včetně rozdělení zastávaných rolí.

OTEC JAKO BLÍZKÝ DÍTĚTE

Tento repertoár je autorkou popisován, stejně tak jako repertoár pečovatele, jako dimenze, která se řadí k modernímu pojetí otcovství, tzv. novému otcovství. Mluví zde o citové angažovanosti otce k dítěti a k domácnosti. Důležitá je nejen citová blízkost a důvěra, ale také fyzická a časová dostupnost otce. Jedná se o společně prováděné aktivity, které probíhají například ve volném čase. Nemusí se však jednat pouze o fyzický kontakt při hře, ale o určité souznění, dá se říci až intimitu, kterou lze navázat i při obyčejném rozhovoru na téma, které otce i dítě zajímá. U tohoto repertoáru rozlišuje autorka čtyři skupiny mužů. První skupinou jsou mazlíci se otcové, kteří blízkost s dítětem udržují zejména fyzickým kontaktem. Druhou skupinou jsou tzv. otcové-komplícové, kteří charakterizují svou blízkost k dítěti zejména prostřednictvím verbální komunikace a považují svůj vztah k dětem za kamarádský. Další, třetí skupinou jsou otcové, kteří jako blízký dítěte fungují spíše na dálku, skrze matku jejich potomka. Tito otcové nemají potřebu se s dětmi mazlit či s nimi důvěrně hovořit, ale jsou připraveni jim kdykoli pomoci v praktických záležitostech. Jedná se o jakousi tradiční podobu této dimenze. Čtvrtá skupina mužů nemá se svými dětmi blízký vztah, ale jedná se spíše o muže, u kterých došlo v době, kdy byli jejich děti ještě malé, k rozchodu s partnerkou.

OTEC JAKO VYCHOVATEL

Tento repertoár je definován otcovskou autoritou, která byla díky změnám ve společnosti značně oslabena. Jak popisuje autorka, i muži sami mají s naplněním této dimenze značné problémy, ačkoli se jedná o stěžejní a tradiční repertoár otcovské role. Hovoříme o jakémsi nastavení a udržování hranic, o morální výchově. Opět jsou otcové děleni do tří skupin, z nichž první skupinou jsou otcové průvodci, kteří uplatňují svou autoritu se značnou skepsí. Ne, že by na tuto složku otcovské role rezignovali, ale snaží se dítěti spíše domluvit a situaci mu vysvětlit. Nemají příliš jasné představy o tom, jak by své dítě měli vychovávat a jaké prostředky by měli k této výchově používat. Druhou skupinou jsou otcové vychovatelé, kteří mají své vlastní představy o tom, co a jakým způsobem by měli svého potomka naučit. Nebrání se používání přísnějších metod jako je zvýšení hlasu či vynášení příkazů - což automaticky neznamená, že nedokáže používat domluvu. Třetí skupinou jsou otcové, kteří ke svým dětem zaujímají kamarádský přístup. Snaží se děti spíše bavit, rozumět jim a mít s nimi hezký vztah. Jako výchovný prostředek se snaží používat svou osobu, na jejímž chování demonstrují pozitivní příklad.

OTEC JAKO UČITEL

Tato dimenze je důležitým socializačním činitelem a je definována učením dítěte něčemu novému. Autorka zmiňuje tři kategorie, které otec může svou učitelskou rolí ovlivnit. Jedná se o učení se poznatkům a dovednostem, které dítě ke svému životu potřebuje. Do této kategorie spadá například řeč, chůze nebo poznatky, které jsou běžně dostupné k poznání v přírodě. Druhou kategorií jsou znalosti a dovednosti, které dítě bezpodmínečně ke svému životu nepotřebuje, ale rozvíjejí jeho osobnost. Jedná se o různé umělecké aktivity, hry nebo sport. Třetí kategorií je oblast školní podpory, která v sobě zahrnuje přípravu do školy, pomoc s domácími úkoly či obtížným předmětem, nebo například s výběrem dalšího vzdělávání. Tato role je z velké části zastávána školskými institucemi a od rodičů se vyžaduje, aby s těmito institucemi spolupracovali. Zde dělí autorka otce do dvou kategorií, z nichž první kategorie otců je charakterizována velkou snahou své děti něčemu naučit a podílet se na jejich školní přípravě. Dimenzi učitele tak považují za klíčovou a chtějí své děti mnohé naučit. Druhou kategorií jsou otcové baviči, pro které není tato dimenze příliš důležitá. Ne, že by své děti ničemu neučili, ale výuka není prvotním záměrem a navíc je pořádána nějakým zábavným způsobem - návštěvou zoologické zahrady či muzea.

Výše uvedené repertoáry (repertoár živitele, blízkého dítěte, pečovatele, vychovatele, učitele) jsou považovány podle Dudové (2008) za jádrové dimenze, které jsou základem konstrukce otcovské role. Po analýze rozhovorů odhalila autorka ještě další tři repertoáry, které nazývá přidané repertoáry. Jedná se o repertoár baviče a partnera při hře, repertoár hlavy rodiny a repertoár představitele rodu. U některých mužů se tyto repertoáry vyskytují, u jiných však nikoli. Domnívám se, že těchto repertoárů existuje velké množství a že každý otec si může vytvořit sám pro sebe individuální repertoár, ve kterém je mu příjemně a který pokládá za důležitý.

VÝZKUMNÁ ČÁST

4 PŘEDMĚT A CÍL VÝZKUMU

Objektem šetření ve výzkumné části práce je rodič mužského pohlaví - otec, spolu se svými dětmi. Předmětem výzkumu je pak role otce v rámci současné rodiny a role v životě jeho dětí. Práce se tak pokouší přiblížit pohled na roli otce v její komplexnosti, zaměřuje se i na konkrétní role (funkce), které otec zastává a za cíl si také klade zjistit, jakou roli hraje otec přímo v životě svých dětí. Za pomoci níže uvedených technik je zamýšleno nalézt mezi jednotlivými rodinami společné znaky a zároveň individuální odlišnosti otcovské role. Současně se tato práce pokouší přispět k zájmu o problematiku otcovské role a na několika případech ukázat, že tato role je jako každá jiná sociální role velmi variabilní a nenabývá jediné podoby. V literatuře se můžeme dočíst o dvou typech otců. O starých, neangažovaných, nepečujících otcích a o otcích nových, angažovaných a pečujících. Těmto dvěma typům otců jsou přiřazeny nálepky špatný (nevhodný) a dobrý (vhodný) otec. Domnívám se, že toto rozdělení je pouhé zjednodušení reality a že neexistuje pouze dobrý a špatný otec. V podstatě se dá říci, že existuje tolik podob otcovské role, kolik je na světě otců.

4.1 VÝZKUMNÉ OTÁZKY

V rámci této práce byly stanoveny následující výzkumné otázky, které jsou rozděleny na výzkumné otázky hlavní a dílčí. Dílčí výzkumné otázky vždy zpřesňují výzkumnou otázku hlavní a pokoušejí se pokrýt zkoumanou oblast podrobněji. Výzkumné otázky byly během realizace výzkumného šetření upřesňovány a upravovány. Jak uvádí Miovský (2006), na rozdíl od hypotézy, můžeme výzkumnou otázku během výzkumného šetření měnit. Podle autora se tak děje v případě zvolení příliš obecné otázky či otázky takové, na kterou nelze v rámci dané studie odpovědět, a je tedy potřeba ji zavrhnout a formulovat případně otázku novou.

HLAVNÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY BYLY POLOŽENY NÁSLEDOVNĚ:

HVO1: Jaké role zastává otec v současné rodině?

HVO2: Jakou roli hraje otec v životě dítěte?

HVO3: Jaké znaky role otce lze v jednotlivých případech nalézt?

DÍLČÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY K HVO1:

Jaké role zastává otec v současné rodině?

DVO1: Jaký vztah k těmto rolím má, jak je hodnotí?

DÍLČÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY K HVO2:

Jakou roli hraje otec v životě dítěte?

DVO2: Co je náplní společně tráveného času otce s dítětem?

DVO3: Jak tuto náplň volného času hodnotí otec a jak dítě?

DVO4: V jaké míře se otec angažuje ve školních záležitostech dítěte?

DVO5: Co je dle něj důvodem této jeho angažovanosti/neangažovanosti?

DÍLČÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY K HVO3:

Jaké znaky role otce lze v jednotlivých případech nalézt?

DVO6: Které znaky otcovské role jsou všem případům společné?

DVO7: Co lze v jednotlivých případech pokládat za specifikum otcovské role?

4.2 VÝZKUMNÝ VZOREK

4.2.1 KRITÉRIA VÝBĚRU RESPONDENTŮ

V rámci výběru respondentů byla stanovena následující kritéria, která určovala, jací respondenti (rodiny) mohou být do výzkumu zařazeny. Prvním kritériem je **rodinné uspořádání**. Do výzkumu byly zařazeny pouze úplné rodiny, díky kterým je možné nahlédnout na roli otce v rodině tak, jak je zamýšleno. Cílem je totiž přiblížit pohled na roli otce v současné rodině, v rámci tradičního rodinného uspořádání. Druhým kritériem je **věk dětí**. Do výzkumu byli zařazováni pouze ti otcové, jejichž děti již zahájily povinnou školní docházku, která je vázána na věk dítěte, a díky které je možné do výzkumu zařadit oblast angažovanosti otce ve školních záležitostech dětí. Věkové omezení bylo stanoveno pouze dolní hranicí, horní hranice nebyla jednoznačně určena. Nicméně, požadavkem bylo, aby byla rodina úplná a děti tak žily ve společné domácnosti s oběma rodiči. Proto se výzkumu mohly zúčastnit i děti, které navštěvují nejen školu základní, ale také školu střední či vysokou. Směrodatné je totiž to, že děti žijí s rodiči ve společné domácnosti, resp. jsou jimi ještě živeny. Kritérium biologického otcovství nebylo pevně stanoveno. V zásadě však byly vybírány rodiny, ve kterých žijí děti s mužem, kterého **pokládají za svého otce**. Nicméně, jak již bylo řečeno, nemusí jít nutně o biologické otcovství. Důležitý je ten, koho dítě za svého otce považuje, koho tak nazývá a s kým prožívá vztah otec - dítě.

4.2.2 METODA VÝBĚRU RESPONDENTŮ

Pro výběr respondentů byla zvolena metoda záměrného výběru, kterou Miovský (2006) označuje jako jednu z nejrozšířenějších metod, jež se v rámci kvalitativního výzkumu používá. V literatuře můžeme najít tento záměrný výběr také pod označením výběr účelový. Jak uvádí Patton (1990; in Miovský, 2006), je tato metoda založena na principu stanovení určitého kritéria neboli vlastností osob, které nás zajímají a jsou pro náš výzkum důležité. Poté, na základě těchto stanovených kritérií, dochází k cílenému vyhledávání potenciálních účastníků výzkumu. Respondent tedy musí splňovat ona stanovená kritéria a zároveň souhlasit s účastí na výzkumném šetření. Existuje několik variant záměrného výběru a pro toto šetření byla zvolena nejjednodušší varianta. Jedná se o prostý záměrný výběr, při kterém nejsou uplatňovány žádné další doplňkové strategie. Miovský (2006) vyjadřuje názor, že tato varianta záměrného výběru je vhodná zejména tam, kde není zapotřebí získat příliš velký soubor respondentů a základní soubor je dobře dostupný a v populaci rozeznatelný. Vzhledem k tomu, že v tomto kvalitativním výzkumném šetření bylo záměrem pomocí kazuistik popsat a porovnat situaci ohledně role otce v několika málo rodinách, domnívám se, že metoda prostého záměrného výběru je, i vzhledem ke stanoveným kritériím, vhodnou možností výběru respondentů.

4.2.3 ETICKÉ OTÁZKY VÝZKUMU

Ve výzkumné části této práce bylo pamatováno také na etické zásady spojené s výzkumným šetřením. Všem respondentům byl předložen tzv. informovaný souhlas (viz Příloha č. 1), ve kterém bylo vysvětleno, o jaký projekt se jedná, co je jeho cílem a jakých metod používá. Důležitou částí tohoto souhlasu je informování účastníků výzkumu o způsobu, jakým budou výsledky šetření uvedeny. Protože se výzkumu účastní také osoby mladší 18 let, je nutné ošetřit i tuto skutečnost. Zákonným zástupcům, v tomto případě účastnicím se otcům, je předložen dokument, jehož podpisem otcové stvrzují, že s účastí dětí na výzkumu též souhlasí. Souhlas zákonného zástupce je též zařazen do přílohové části (viz Příloha č. 2). Tyto dokumenty slouží jako ochrana nejen účastníkům výzkumu, ale také samotnému výzkumníkovi, který ačkoli se zavazuje k anonymitě respondentů, získává také posvěcení k použití údajů. V zájmu již zmíněné anonymity všech respondentů, byla změněna jejich pravá jména a vyměněna za jména smyšlená, a to buď podle konkrétního přání jich samotných, nebo výběrem z kalendáře mou osobou.

5 POUŽITÉ TECHNIKY A METODY VÝZKUMU

5.1 VÝZKUMNÝ PŘÍSTUP A DESIGN VÝZKUMU

Pro výzkumné šetření byl zvolen kvalitativní přístup, kterým se podle Miovského (2006), rozumí určitý rámec výzkumu, který využívá pro účely svého šetření kvalitativní metody. Jednotné pojetí či definice kvalitativního výzkumu však neexistuje a bývá různými autory též různě definován. Někdy bývá kvalitativní přístup postaven do protikladu k přístupu kvantitativnímu a hlavní důraz je kladen na rozdíl v používání či nepoužívání statistických metod. Hendl (2005) však uvádí, že kvalitativní přístup není charakterizován pouhou absencí čísel, s čímž dle něj souhlasí i většina ostatních autorů. Jednotlivé znaky kvalitativního přístupu uvádí Miovský (2006) a jsou ***jimi jedinečnost a neopakovatelnost, procesuálnost a dynamika, kontextuálnost a reflexivita***. V rámci tohoto výzkumného šetření jsem se rozhodla využít výše uvedených znaků a rolí otce se tak budu zabývat z hlediska kvalitativního přístupu. Role otce je dle mého názoru fenoménem jedinečným a neopakovatelným, přičemž každý člověk ji percipuje odlišně (jedinečnost a neopakovatelnost). Navíc v této vnímané podobě probíhá pouze v určitém časovém a místním kontextu (kontextuálnost). Otcovská role také nějakým způsobem vznikla a nadále se dynamicky vyvíjí (procesuálnost a dynamika). V rámci výzkumu na tento fenomén jako výzkumník určitým způsobem působím a ovlivňuji ho (reflexivita).

Jako vhodný výzkumný design byla shledána strategie případové studie, která je v rámci kvalitativního přístupu jedním z nejrozšířenějších designů. Jak uvádí Miovský (2006), v centru pozornosti je případ, kterým se rozumí objekt našeho zájmu. V rámci případové studie se výzkumník snaží porozumět jednomu nebo několika případům v jejich komplexnosti. Zde byla použita strategie mnohonásobné případové studie, kdy bylo vybráno několik málo případů, v rámci kterých bylo provedeno výzkumné šetření. Výsledky z jednotlivých případů pak byly připraveny k porovnání mezi sebou. Podle Švaříčka a Šed'ové (2007) existuje několik možností výběru případů. Autoři se odvolávají na Yina (2003), když zmiňuje možnost výběru případů extrémních, kritických nebo typických. Pro toto šetření byly vybírány případy typické, protože cílem bylo zachytit jevy tak, jak probíhají běžně a reprezentují tak „normální“ situaci. Dle stanovených kritérií byly za pomoci prostého záměrného výběru vybírány takové případy, které reprezentují tradiční rodinu. Tradiční rodinou je myšlena rodina úplná, která je složena z partnerského páru a jeho dětí, jejichž počet není nijak omezen a všechny osoby žijí ve společné domácnosti.

5.2 METODY SBĚRU DAT A JEJICH DALŠÍ ZPRACOVÁNÍ

5.2.1 POLOSTRUKTUROVANÝ ROZHOVOR

Jako hlavní metoda sběru dat byl zvolen polostrukturovaný rozhovor, jehož schéma bylo vytvořeno pomocí okruhů, kterým je v šetření věnována pozornost. V rámci těchto okruhů byly navrženy konkrétní otázky (viz Příloha č. 3), jejichž pořadí není závazné a další otázky se mohou v průběhu rozhovoru vynořovat. Pořadí okruhů bylo zvoleno s ohledem na jejich návaznost tak, aby rozhovor probíhal nejprve na úrovni obecné a postupoval ke stále specifitějším otázkám. Pozornost byla věnována také citlivosti okruhů, přičemž byl kladen důraz na to, aby byly nejprve probrány méně osobní otázky otcovské problematiky a respondent se tak necítil pod tlakem. Poté, co došlo k uvolnění atmosféry, byla probírána témata citlivější či taková, u kterých jsem měla pocit, že by s nimi konkrétní respondenti, resp. muži obecně, mohli mít potíže. Jedná se o otázky, které směřují k vyjadřování emocí a popisování pocitů. Miovský (2006) se v této souvislosti zmiňuje o vhodnosti použití polostrukturovaného interview v práci s některými cílovými skupinami. Konkrétně zde zmiňuje skupiny osob, u kterých se v chování nevyskytují výrazné odchylky, ale zároveň komunikace s nimi není příliš jednoduchá. Jako příklad jsou zde uváděny děti s poruchou chování nebo osoby v adolescentním věku, které není lehké zaujmout a motivovat ke spolupráci. Z mého pohledu jsou mužští respondenti tímto typem osob, což mi i oni sami v průběhu rozhovoru sdělovali. Bylo mi řečeno, že nejsou příliš mluvní a zvyklí hovořit o sobě, natož o svých pocitech. Vzhledem k tomu, že se jedná o polostrukturovaný rozhovor, není pořadí otázek a okruhů závazné. Pokud tedy situace vyžaduje přechod k jinému tématu či se do jiného okruhu pustí spontánně sám respondent, není problém pořadí zaměnit a k nezodpovězeným otázkám či celým okruhům se později vrátit.

Rozhovory byly s otci a s dětmi realizovány zvláště a byly zaznamenávány pomocí diktafonu. Vytvoření tohoto audiozáznamu je pro výzkumníka velkou pomocí, protože není při realizaci rozhovorů zaměstnán psaním podrobných poznámek a může tak plně věnovat pozornost respondentovi. U některých respondentů jsem byla z důvodu jejich časových možností nucena provést rozhovor se sourozenci současně. Tato situační proměnná přinesla jisté výhody i nevýhody, o kterých je pojednáno v kap. 9. Následně byla provedena doslovná transkripce veškerých rozhovorů, protože vizuální kontakt se získanými informacemi je důležitý pro další práci s nimi.

5.2.2 DOTAZNÍK

Jako další doplňující metoda byl vytvořen dotazník administrovaný respondentům ústně v průběhu polostrukturovaného rozhovoru. Dotazník je zaměřen na zjišťování shody mezi odpověďmi otců a dětí na otázky směřující do oblastí každodenního života. Cílem je dozvědět se, jak dobře se dítě a otec navzájem znají. Otázky se týkají například oblíbených činností respondentů či jejich preferencí ve stravování, hudbě nebo také témat ke společným hovorům. Nejedná se o rigidní porovnávání odpovědí a bodování správně zodpovězených otázek na kvantitativní úrovni, ale spíše o metodu, jež je hodnocena kvalitativně a která může pomoci odhalit, zda jsou výpovědi v realizovaných rozhovorech založeny na pravdivých informacích. Nejedná se tedy o plnohodnotnou metodu, která by si kladla za cíl odhalit nové skutečnosti v rámci výzkumných otázek. Mým záměrem je vyvarovat se cílenému zkreslení výsledků, ať již otcem nebo dítětem. Modelovým fiktivním příkladem může být situace, kdy otec i dítě popisují svůj vztah jako bezproblémový, navzájem se jeden o druhého zajímají, otec se plně angažuje ve školních záležitostech dítěte a společně tráví velké množství volného času. Z dotazníku však může paradoxně vyplynout, že ani otec, ani dítě neznají navzájem své koníčky, otec netuší, které školní předměty dítě nezvládá, ve kterých vyniká a které ho zajímají/nezajímají. Cílem této metody je tedy zachytit tyto případných nesrovnalosti a v rámci jednotlivých případů na ně upozornit.

5.2.3 TEST NEDOKONČENÝCH VĚT

Tato projektivní technika je administrována respondentům ihned po seznámení se s cíli, používanými metodami a etickými zásadami výzkumu. Jedná se o metodu, která uvádí a nastiňuje problematiku, které se výzkum věnuje. Jedná se tedy o tzv. zahřívací metodu, přičemž její hlavní výhoda spočívá v možnosti přizpůsobit ji konkrétnímu výzkumnému problému. Osoba, které jsou nedokončené věty zadány, má tyto věty doplnit první myšlenkou, která ji přijde na mysl (Svoboda, 2010) a právě s touto instrukcí byla metoda zadávána. Jejich hodnocení je zde čistě kvalitativní, přičemž jsou dávány do souvislosti s výpověďmi v rozhovorech. S jejich pomocí se pokouším získat určité obecné pojetí otcovské role v dané rodině, opět z pohledu otce i dětí.

6 PŘÍPADOVÉ STUDIE

6.1 RODINA A – OTEC A DCERA

Otec: Michal, 42 let, zvukař

Dcera: Nela, 8 let, 3. třída základní školy

Syn: Petr, 5 let, mateřská škola

Matka: Helena, 43 let, vysokoškolský pedagog

Jedná se o úplnou rodinu žijící ve velkém městě. Do výzkumného šetření se zapojil otec společně se svou dcerou. Výzkum proběhl na malé vesnici v dopoledních hodinách, kam rodina o víkendech pravidelně jezdí za jednou z babiček. Nejprve byl rozhovor proveden s otcem. To proto, aby si dcera na mou přítomnost zvykla. Podle slov rodičů je totiž stydlivá a ne tedy příliš mluvná. Syn nespĺňoval kritéria výběru výzkumného vzorku, proto nebyl do šetření zařazen. Obě děti byly plánovány a na svět přišly po svatbě. Narození dcery bylo velmi očekáváno kvůli potížím, které měl manželský pár s početím, a na svého prvního potomka si tedy musel nějaký čas počkat. Poprvé si pan Michal své otcovství uvědomil při oznámení skutečnosti, že je jeho manželka v jiném stavu a na potomka se velmi těšil. Dnes je jeho dceři osm let a chodí do třetí třídy základní školy.

ROLE OTCE V RODINĚ

Svémi rolemi nebo funkcemi v rodině si není pan Michal jistý. Má totiž pocit, že zastává vše, co je v určité situaci potřeba. Po mém postupném vyjmenování některých rolí otce (živitel, pečovatel, ochránce, učitel, bavič, autorita) uvádí, že na každé z těchto rolí se spolupodílí se svou manželkou. Z výše vyjmenovaných rolí se tudíž stávají spoluživitel, spolupečovatel, spoluochránce, spoluučitel a spoluautorita. Roli baviče charakterizuje jako tu, která ho dokonale vystihuje. Upozorňuje však na to, že ani ostatní role mu nejsou cizí, ovšem role baviče náleží výhradně jemu. V této roli se cítí dobře a zastává ji rád. Nejen, že je to pro něj i pro děti zábava a vidí, že je to baví, ale roli hraje také to, že „někdo to dělat musí“. Nela sama říká, že je s jejím otcem legrace a že se spolu často smějí. Co se týče domácích prací, ani v této oblasti se Pan Michal ničemu nebrání. Žádnou z nich však opět nepovažuje za takovou, jejíž vykonávání by náleželo pouze jemu. Opět poukazuje na vliv situace a konstatuje, že „to, co na člověka vyjde, tak to udělá“. Do veškerých aktivit se pokouší zapojovat děti. Motivací pro tyto činnosti jim má být očekávání, že po splnění povinností může opět následovat role baviče.

„Věděj, že když něco pomůžou, tak pak zase se můžou věnovat nějaký hře třeba. Takže následuje odměna vlastně.“ Nejenže tím děti učí, že v životě není nic zadarmo a že se k dosažení cíle či odměny musí vyvinout určitá aktivita, ale navíc zdůrazňuje důležitost společně strávených chvil, byť se jedná o pracovní laděné činnosti. Podobně zní i odpovědi dcery, která si myslí, že otec v domácnosti pomáhá dostatečně, tedy se vším, co je zrovna potřeba. Společně vyklízají například nádobí z myčky. Tato aktivita jí sice moc nebaví, ale tím, že ji provádí s otcem, jí nepřijde tak nezábavná, protože je vše rychleji hotové.

OTEC A VOLNÝ ČAS

Pokud se zaměříme na společné chvíle v rámci volného času, opět je rozsah aktivit tak široký, že si pan Michal nemůže vybavit, co konkrétně spolu podnikají jako pravidelnou činnost. Podle jeho slov se „snaží pořád něco vymyslet, aby se neflákali“. Za pravidelnou činnost, kterou společně s manželkou a s dětmi vykonává, považuje pan Michal geocaching, který se dá podnikat prakticky kdekoli. Hledání schránek v rámci této aktivity lze využít i jako cíl nějaké cesty, zejména do přírody. Nela uvádí tuto aktivitu mezi své oblíbené a vysvětluje její principy. Líbí se jí, že pokaždé si z výletu něco odnese a zároveň udělá radost někomu dalšímu tím, že tam zase jiný předmět nechá. V oblasti kultury často navštěvují divadla a kina, což je dle něj ve velkém městě, kde žijí, vhodný druh využití volného času. S některými kamarády, které Nela má, se rodina navzájem navštěvuje nebo společně podnikají různé výlety, protože se jedná o rodinné přátele. Další náplní společně tráveného času jsou různé herní aktivity v domácnosti. Nela se zmiňuje o právě postavené lodi ze Starwars, se kterou jí otec pomáhal. Z těchto aktivit lze usuzovat, že je pro dceru i partnerem při hře nebo jiné oddechové činnosti.

OTEC A ŠKOLA DÍTĚTE

Vztah dcery ke škole hodnotí otec jako velmi kladný a v této oblasti se opět angažuje napůl, v rámci střídání se s matkou, a to s ohledem na situaci a časové možnosti. Totéž potvrzuje i dcera, podle které se rodiče u úkolů střídají. S otcem píše úkoly ráda, nicméně přiznává, že se u nich otec někdy rozčiluje. O školní záležitosti dcery se pan Michal zajímá a sám přiznává, že „většinou první otázka je, co bylo ve škole a jaký byly známky“. Její prospěch hodnotí jako velmi dobrý, ale má menší obavy v oblasti českého a anglického jazyka. Tyto dva předměty jí činí potíže, ale otec následně dodává, že „ted' má teda samý jedničky“. Pokud má Nela ve škole nějakou nesnáz, nikdy ji nezatají. Nejen,

že nemá strach se rodičům svěřit, ale otec si to vysvětluje i tím, že není úniku, protože vlastně jeden z prvních dotazů směřuje na dění ve škole. Navíc problémů nebývá mnoho a dají se celkem rychle a efektivně řešit. Sama Nela uvádí, že večer před spaním si s tátou v posteli povídá o tom, co bylo ve škole a co se ten den stalo. Nemá tedy nejmenší problém se otci svěřit.

VYPJATÉ SITUACE V RODINĚ

Co se týká vypjatých situací, snaží se otec k oběma dětem uplatňovat identický přístup. Pokud se jedná o povinnost, měří oběma dětem stejným metrem, protože si uvědomuje, že v opačném případě by bylo jeho výchovné působení kontraproduktivní. V situacích ryze konfliktních se opět uplatňuje typický přístup rodiny, kdy si rodiče rozdělují role podle situace. „*Vlastně ten, kdo se jakoby..., kdo je u zrodu jako toho konfliktu, tak ten se jako dřív vytočí, že jo, takže ten druhý to musí ... vždycky to tak musí být. Jeden se vytočí a druhý se to snaží jako rovnat anebo obráceně. Ale není vyloženě, že by jako jeden byl pořád zlej a druhý dobrý, to nikdy nebylo.*“ Jako otce ho dokáže rozčítit situace, kdy „*dítě dostane hysterické záchvat, že se opravdu až tak vytočí, že není schopný splnit nějaký příkaz a už prostě vyloženě nevnímá*“. Veškeré vypjaté situace jsou panem Michalem řešeny spontánně, ovšem s ohledem na dítě, protože jak sám uvádí „*někdy už fakt jako člověk pochopí, že to nemá smysl a že to dítě už je tak jako vystreslý, že už to prostě nejde jako ještě víc vytočit*“. Pokud se zaměříme v rámci této rodiny na ukládání trestů, nevádí mu trest uložit, pokud je adekvátní. Nicméně se jedná spíše o zákazy určitých činností jako je zákaz hraní počítačových her nebo sledování televize. Nejprve své děti varuje, takže mají dostatek prostoru na to, aby si rozmyslely, zda jim jejich jednání za onen trest stojí „*a pokud jako trvá akce dál, tak ten trest přijde no*“. Toto potvrzuje i samotná Nela, když říká: „*Třeba když si koušu nehty, tak mi dá asi na tejdén, že nesmím hrát žádný hry.*“ Při nemoci dětí, která v rodině není naštěstí příliš častá, se u nich třídá otec společně s manželkou a babičkou, která žije ve stejném městě jako rodina. Není žádné pravidlo, které by určovalo, kdo s dítětem doma zůstane, situace se řeší kombinovaně a podle časových možností jednotlivých členů rodiny.

KOMUNIKACE V RODINĚ

Fyzický kontakt není v rámci rodiny tabu, takže se otec těmto kontaktům nebrání a děti často hladí. Nejedná se pouze o jeho vlastní popud, ale děti samotné fyzický kontakt vyžadují a sami si o něj říkají. Podle otce nezáleží na pohlaví dítěte a změny v intenzitě

a četnosti kontaktu nepozoruje ani s nárůstem věku dětí. Pro děti se snaží být vzorem, a to i v rámci partnerské komunikace se svou manželkou a matkou svých dětí, ale přiznává, že ne vždy se mu tato snaha daří, zejména v konfliktních situacích, které vzorové úplně nejsou. Nemá ale pocit, že by se jednalo o závažnější prohřešek, protože podle něj to není ideální v žádné rodině. Nela hodnotí komunikaci rodičů jako normální. Podle ní se „*občas taky hádaj, ale jenom někdy... jinak jsou na sebe hodný*“. Výchovu dětí bez ženského elementu si dovede pan Michal představit jen velmi těžko, protože se s manželkou dělí o všechny starosti a radosti rovným dílem. Myslí si, že přesně půl na půl to není, vzápětí však dodává, že má naštěstí pracovní dobu takovou, která mu umožňuje, aby se svými dětmi mohl trávit dostatečné množství času v rámci činností, které jak otce, tak děti baví.

DOTAZNÍK

Z otázek obsahujících dotazník, které byly pokládány během polostrukturovaného rozhovoru, nevyplývají rozpory ohledně vyjadřování otce a dcery. Otec i dcera se navzájem dobře znají a vědí, co má druhý rád a co naopak v oblibě nemá. Otec ví, které školní předměty jsou pro Nelu oblíbené a ve kterých se jí daří, zároveň mu je známo, který předmět dceři činí nebo by v budoucnosti mohl činit potíže. Škola je častým tématem jejich hovorů. I co se týče koníčků, má pan Michal přehled, které kroužky jeho dcera navštěvuje a ze kterých má potěšení. Rodina je obecně ve všech oblastech nevyhraněna, s čímž se shodují i výpovědi obou respondentů. V některých oblastech si Nela nevěděla rady, jednalo se především o oblasti oblíbených a neoblíbených otcových činností. Vzhledem k tomu, že pan Michal nemá vyloženě s žádnou činností problém, nejedná se nejspíš o nevědomost dcery, ale o možnou neexistenci nenáviděné činnosti. Naopak pan Michal má ohledně neoblíbené činnosti své dcery jasno. Podle něj ji nebaví nic, co musí a jako asi každé dítě, si nerada uklízí ve svém pokoji, což v zápětí v rámci rozhovoru se mnou, potvrzuje i ona sama. Shoda panuje i v oblasti šikovnosti, protože pan Michal uvedl, že šikovný je skoro ve všem, s čímž souhlasí i odpověď dcery Nely, která uvedla, že otci jde všechno. Rozpor byl nalezen pouze v otázkách oblíbených jídel nebo oblíbených hudebních interpretů. Opět se však nemusí jednat o nevědomost, nýbrž o snahu uvést alespoň nějakou konkrétní odpověď, protože vzhledem k tomu, že je rozsah oblíbených jídel a interpretů veliký, není lehké se do správné odpovědi trefit. Je také dost možné, že správná odpověď ani neexistuje, protože otec i dcera, jak oba uvádějí, nejsou vybíraví v jídle. Pokud se vrátíme k hudebním interpretům, zjistíme, že zde dochází k mírnému podceňování dcery ze strany otce. Pan Michal se domnívá, že oblíbenou hudbu

Nela má, ale že asi nebude vědět, kdo ony skladby zpívá. Dcera tuto domněnku však vyvrací hned v okamžiku, kdy uvádí, že se jí líbí především Tomáš Klus. Jak již bylo několikrát řečeno, nemusí se jednat nutně o nevědomost, ale spíše jde o to, že o hudbě se Nela baví spíše s kamarádkami ve třídě, kdežto s otcem řeší jiná témata.

TEST NEDOKONČENÝCH VĚT

Test nedokončených vět velmi pěkně doplňuje veškeré výpovědi respondentů. Pan Michal se snaží být jako otec zodpovědný, spravedlivý a pozorný. Být otcem pro něj znamená především zodpovědnost, a když vidí své děti, pociťuje radost. Ve chvíli, kdy své děti chválí, pociťuje mimo radosti i motivaci. Větu: „Jako otec nikdy ...“ nevyplnil, nevěděl si s ní rady. Nedokázal vymyslet, co jako otec nikdy nevykonává, necítí, apod. Pokud se podíváme na nedokončené věty u Nely, najdeme v podstatě shodu s jejími výpověďmi v rozhovoru. Táta je pro ni „dobřej“, mají spolu hodně zábavy. „*Když jsem s tátou, tak si hrajeme nebo děláme úkoly.*“ Tato věta poukazuje na roli baviče a partnera při hře, a zároveň také na angažovanost otce ve školních záležitostech své dcery. Její vzdělání mu leží na srdci a zajímá se tak o veškeré dění. Dcera bohužel nevyplnila více, než jednu větu. Jednalo se o větu: „Můj táta nikdy ...“ a problém jí dělala i věta: „Když se mi něco nedaří, táta ...“ Pokoušela jsem se Nelu nasměrovat různými příklady, při jejichž uvedení by ji mohlo napadnout něco, co by mohlo charakterizovat jejího otce nebo její vztah k němu. Navzdory těmto příkladům však odpověď nevymyslela a nechala tak věty nevyplněny.

6.2 RODINA B – OTEC A DVA SYNOVÉ

Otec: Marek, 39 let, hokejový trenér

Syn: Marek, 11 let, 5. třída ZŠ

Syn: Michal, 9 let, 3. třída ZŠ

Matka: Lenka, 37 let, prodejce v parfumerii

Tato čtyřčlenná rodina žije v rodinném domě na okraji města. Nebydlí zde dlouho, přistěhovali se sem zhruba před dvěma lety po dostavění domu. Rozhovory byly realizovány nejprve s chlapci v dětském pokoji jednoho z nich, a to v podvečerních hodinách. Rozhovor s otcem proběhl v pracovní době o něco později kvůli jeho zaneprázdněnosti. Oba chlapci, Marek i Michal, se narodili manželskému páru po svatbě.

Oba synové byli plánovaní a své otcovství si pan Marek uvědomil právě narozením svého staršího syna Marka. Michal se narodil o dva roky později. Nyní chlapci navštěvují pátou a třetí třídu základní školy. Otec pracuje jako trenér místního hokejového týmu, za který oba jeho synové hrají. Je jim tedy nejen otcem, ale i trenérem, což může do rodiny přinášet určitá specifika.

ROLE OTCE V RODINĚ

Role v rodině jsou rozděleny rovnoměrně mezi pana Marka a paní Lenku. Otec se stará převážně o sport a koníčky a manželka o společnou domácnost. Školu dětí mají rozdělenou mezi sebe podle předmětů, kterým ten který rodič lépe rozumí. Role živitele je v rodině také rozdělena mezi oba manžele, ale ne vždy tomu tak bylo. Dříve, kvůli zaměstnání pana Marka, který hrál lední hokej na profesionální úrovni, náležela role živitele převážně jemu, kdežto nyní se na roli živitele podílejí prakticky oba dva manželé. O roli autority se snaží, ač přiznává, že to není lehký úkol, protože vychovávat dva chlapce není klidná procházka růžovou zahradou. Role baviče mu podle něj v rodině nenáleží. Nejbližší je mu role vychovatele a učitele, zejména co se sportů a ostatních koníčků týče. Tato oblast je mu blízká nejen díky jeho zájmu o ni, ale také díky jeho celoživotnímu profesnímu zaměření. Mezi rolí otce a rolí hokejového trenéra dle svého názoru nepřepíná. Vůbec nad tím nepřemýšlí, protože vzhledem k počtu dětí, které vede, to ani není možné. Myslí si tedy, že se chová stejně jak doma, tak i na hokejových trénincích. Jediné, o co se snaží, je nenesit si práci domů, i když přiznává, že ne vždy je to možné a spoustu věcí musí řešit i doma. Pokud se zaměříme na domácí práce, tak ty typicky ženské náleží paní Lence. Ovšem, co se týká různých hrubých, kutilských či řemeslnických prací, ty jsou úkolem pana Marka, v rámci jeho dovedností. Děti se do těchto aktivit pokouší zapojovat, ale přiznává, že občas jejich pomoc přinese více škody než užitku kvůli jejich energii a temperamentu. Proto je jejich zapojování spíše postupné a s ohledem na to, o jakou činnost se jedná.

OTEC A VOLNÝ ČAS

Vesměs veškerý volný čas chlapců je vyplněn sportovními aktivitami. Hlavní náplní je lední hokej. Tuto zálibu převzali od svého otce, ke kterému vzhlížejí. Hokejový trénink mají zhruba pětkrát týdně, přičemž podle otce záleží na situaci, a o víkendech hrají zápasy. Na otázku, jestli nejsou někdy unaveni, otec odpovídá: „*Voni maj hrozně energie no, oni rychle regenerujou ty děti, ... prostě strašně rychle regenerujou.*“

Druhým sportem, který chlapci provozují je tenis. Ten však nepokrývá tak velké množství jejich volného času, protože ho mají pouze jednou týdně spíše jako doplňkový sport. Na jiné aktivity bohužel, jak pan Marek přiznává, čas nezbývá. Sem tam se dostanou do kina na nějaký film, ale nebývá to pravidlem. Chlapci říkají, že ve zbytku volného času odpočívají, koukají na televizi nebo spolu hrají airsoft. Hrají proti sobě a podle svých slov k tomu nepotřebují žádné speciální vybavení. „*Máme jen brejle na lyže, hodíme na sebe kuklu ...*“ dodávají s úsměvem a říkají, že nejčastěji chodí na pole. Oproti jiným dětem mají tedy dostatek pohybu, na kterém si zakládají. Se svými aktivitami jsou spokojeni a nemají pocit, že by jim něco utíkalo. Naopak jsou velmi rádi, že jako jiné děti nesedí doma, ale mají pohyb, kterým si zajišťují zdraví.

OTEC A ŠKOLA DÍTĚTE

Ohledně školní docházky jsou v rozhovorech zjištěny rozdílné názory otce a dětí. Otec si myslí, že děti nemají se školou v podstatě problém a chodí do ní poměrně rádi. Mladší ze synů, Michal podle svých slov školu nenávidí a starší syn Marek není spokojený se svými vyučujícími. Dle mého názoru zde hraje roli přítomnost obou chlapců v rámci jednoho společného rozhovoru, kdy před sebou přeci nepřiznají, že je škola bez problémů či že by je dokonce mohla bavit. I když rodina kvůli otcovu angažmá v hokejových klubech poměrně často cestovala, nemá pan Marek pocit, že by chlapci měli ve škole potíže. Díky tomu, že si na cestování zvykli, neměli problémy s adaptací na novou školu. Pokud mají Marek s Michalem ve škole nějakou nesnáz, nemají problém se s ní rodičům svěřit. Starší ze synů přiznává časté kázeňské problémy, na které reagují vyučující zvláštními úkoly, jakými jsou třeba přepisování textu z čítanky apod. Při otázce, za co ony úkoly dostává, odpovídá, že je to trest za házení pastelek a modelíny po spolužácích. Otec přiznává, že poznámky u nich nejsou ojedinělou záležitostí, ale k celé situaci se staví s klidem, protože „*kolikrát jsou to někdy takový blbosti, že ..., že člověk to ani nechce zbytečně řešit*“.

VYPJATÉ SITUACE V RODINĚ

Dříve se otec pokoušel zjistit, kdo za vzniklou hádku nebo rvačku může, který z chlapců si začal a podobně. A ačkoli chtěl být spravedlivý, brzy zjistil, že pokaždé jsou v oné situaci namočení oba dva synové a že není pouze jeden viník. Vina je vždy na obou stranách a jak říká otec: „*Tam se nikdy pravdu člověk nedozví, takže dostanou haštec oba a je to.*“ Jako otec nesnáší, když mu chlapci lžou, ale snažil se je již od začátku vychovávat

tak, aby nelhali, a myslí si, že toto posláání se mu povedlo. Pokud si vymýšlejí, nejedná se přímo o úcelové lži, ale o vytahování se mezi sebou. Další situaci, která ho rozčiluje, popisuje pan Marek následovně: „*Anebo když se řežou a kvičej u toho no, tak to je, to je ... vždycky můžu vyskočit z kůže. Když se hádaj, to nesnášim, když se hádaj, ... když u toho štěkaj, to ... to nesnášim úplně.*“ Udílení trestů si rozdělují manželé mezi sebe a snaží se jeden druhého podpořit a stát za jeho názorem. I přesto, že jsou občas v rodině praktikovány tělesné tresty, nejčastější formou trestu je odepření nějaké příjemné činnosti. V případě této rodiny se jedná například o zákaz používání notebooku. Pokud jsou chlapci nemocní, střídají se u nich rodiče, a to dle svých možností. Na pomoc jim také často přicházejí babičky, z nichž jedna bydlí ve stejném městě a není pro ni tedy problém se o chlapce postarat.

KOMUNIKACE V RODINĚ

Fyzický kontakt v rodině se odvíjí od sportovního zaměření obou chlapců a otce. Protože je lední hokej kontaktním sportem, jsou chlapci zvyklí do sebe neustále šťouchat, popichovat se a přistupují tak i k otci. Často se mezi sebou dokonce i perou a přiznávají, že to dělají rádi a že je to na denním pořádku. Chlubí se svými přírůstkami váhy a hlídají si, o kolik centimetrů povyroستli, protože tyto parametry jsou u hráčů ledního hokeje velmi důležité. Partnerskou komunikaci svých rodičů vnímají Michal a Marek jako normální. Otec se s matkou snaží být pro své děti příkladem a závažnější věci řeší v soukromí. Na otázku, zda by chlapci chtěli mít někdy také takovou manželku, se dozvídám, že tedy rozhodně ne, protože manželky jsou děsně náročné a pořád chtějí kupovat nové a drahé kabelky a samozřejmě také obuv. Pan Marek si myslí, že by své děti bez ženského elementu vychovávat nedokázal a pokud ano, bylo by to jistě velmi náročné. Takováto výchova by nebyla problémová jen z hlediska časového, ale také z hlediska vlivu této absence jednoho z rodičů, konkrétně matky, na psychiku dětí. Vnímá, že pokud není rodina úplná, tak dětem zkrátka ten jeden z chybějících rodičů schází, zvláště, jedná-li se právě o matku.

DOTAZNÍK

V rámci dotazníku byly zjištěny od otce a dětí poměrně rozdílné odpovědi. Nejvíce byl tento jev vidět při dotazech na oblíbené pořady v televizi, kdy otec uvedl, že chlapci sledují moderní pořady (Pokémon, Transformers, Simpsonovi, ...), zatímco chlapci uvedli pořady s poměrně dřívějším datem výroby (Komisař Rex, Rocky Balboa, Walker Texas

Ranger, Rákosníček, ...). Není vyloučeno, že se na otcem uvedené pořady dívají, avšak za oblíbené, považují filmy jiné. Důležité je však to, že chlapci uvedené pořady jsou vysílány spíše odpoledne nebo v podvečerních hodinách, kdy otec nemusí být kvůli pracovní vytíženosti ještě doma. Rozdíl byl nalezen i v preferenci školních předmětů, kdy otec uvádí, že oba dva určitě baví tělocvik. Marek s Michalem však řadí tělocvik mezi nenáviděné předměty, protože se na něm nudí. Vzhledem k jejich každodenním aktivitám se není čemu divit, protože chlapci jsou pohybově nadanější a samozřejmě trénovanější, než jejich vrstevníci, takže činnosti, které jsou při tělesné výchově vykonávány, pro ně představují stereotyp a příliš malý záběr. Tento nesoulad není jistě způsoben otcovou nevědomostí, ale spíše jeho očekáváním směrem k tělesné výchově, protože i on sám má zkušenost s tělesnou výchovou, která byla dříve na jiné úrovni. Shoda však panuje ohledně matematiky, kterou otec uvádí hned za tělocvikem. I podle výpovědi Michala a Marka je matematika oblíbeným předmětem, který jim nečiní potíže. V oblasti zájmů má otec o dětech přehled, stejně tak jako děti o otci. Pan Marek je pro děti především autoritou a starším kamarádem, jenž na jejich rozvoji pracuje s chutí a radostí. Synové mu jeho snahu oplácejí nadšením a pílí, kterou vyvíjejí při společně prováděných aktivitách. Otec je pro ně inspirací, určitým vzorem a ví, jak chlapce motivovat.

TEST NEDOKONČENÝCH VĚT

Test nedokončených vět nedělal respondentům žádné potíže. Chlapci se úkolu zhostili s nadšením a snažili se vymyslet, co nejlepší věty. Po dopsání tohoto testu se mezi sebou navzájem chlubili, co o tátovi napsali. Ve větách se promítá sportovní zaměření mužské části rodiny. U mladšího z chlapců je tento jev více patrný. Pro oba syny je otec vzorem, považují ho za „borce,, se kterým toho mají hodně společného, zažívají s ním radost a užívají si veškeré zážitky. Chlapci si na otcovi váží, že nikdy „nerve“ a „nechlastá“. Rozdílné sdělení lze nalézt ve větě č. 4. Věta v podání staršího syna byla doplněna takto: „*Když se mi něco nedaří, táta mě to naučí a pak mě v tom povzbudí.*“ Pokud se zaměříme na stejnou větu u mladšího ze synů, dočteme se, že: „*Když se mi něco nedaří, táta se zlobí.*“ Není však zcela jasné, zda chlapci vnímají situaci, ve které se jim nedaří rozdílnými očima nebo jestli otec aplikuje na každého z nich jiný přístup. Může se jednat o otcovo nevědomé chování, při kterém jednoho z chlapců nezáměrně a nevědomky znevýhodňuje, o motivační strategii, která chlapci nejlépe sedí nebo také o již zmíněný rozdílný pohled každého z chlapců, který může být způsoben například sourozeneckou rivalitou, přičemž otec se k oběma chová v uvedené situaci stejně. Ostatně

je zajímavé, že větu: „Ve chvíli, kdy chválím své dítě ...“ nevyplnil, ačkoli si dokážu představit, že jako trenér své syny často povzbuzuje a chválí je, pokud se jim něco povede. Být otcem znamená pro pana Marka zodpovědnost, což se projevuje v podstatě i v další větě, kde píše, že jako otec se snaží být zodpovědný. Větu: „Jako otec nikdy ...“ doplnil tak, že koresponduje s předchozími dvěma větami. Jako otec totiž nikdy nesmí „*zklamat děti (rodinu)*“, což značí všudypřítomnou zodpovědnost.

6.3 RODINA C – OTEC A DVĚ DCERY

Otec: Jan, 45 let, podnikatel/stavitelství

Dcera: Rachel, 14 let, 9. třída ZŠ

Dcera: Líza, 17 let, studium na čtyřletém gymnáziu

Matka: Májka, 40 let, fyzioterapeut

Tato úplná čtyřčlenná rodina žije na malé vesnici v rodinném domě se zahradou. Výzkumného šetření se zúčastnil otec, pan Jan, a jeho dvě dcery, Rachel a Líza. Rozhovory byly provedeny nejprve s děvčaty a poté s panem Janem, a to v jídelně jejich rodinného domu ve večerních hodinách. Obě děti se manželskému páru narodily po svatbě a nebyly žádným překvapením, protože jak pan Jan uvádí, věk už na ně měl. Chvíli, kdy si pan Jan uvědomil, že je otcem, popisuje tak, že si vzpomíná na oslavu narození jeho první dcery. Domnívá se, že tyto události jsou svou emotivitou a velikostí tak výrazné, že právě ony se do paměti snadno usadí. Dnes je jeho dcerám 14 a 17 let. Starší dcera Líza navštěvuje čtyřleté gymnázium a mladší z dcer, Rachel, se hlásí na střední školu nedaleko odtud, protože letos končí povinnou školní docházku.

ROLE OTCE V RODINĚ

Pan Jan zastává názor, že v rodině jsou role jednotlivých členů přirozené, vyplynuly samy ze situace a poté se upevnily. Pokud jejich rozdělení vyhovuje všem členům a rodina bez problémů funguje, není důvod je měnit. „*Já myslím, že to tak nějak všechno vyplynulo z toho, že v tom životě to tak má být prostě. Takhle jsme se to naučili, tak to tady asi funguje, tak je to tak asi dobře.*“ V zápětí dodává, že ale neexistuje žádná z rolí, se kterou by měl v rodině problém. Vše záleží na momentální situaci a také na jeho zaměstnání. Svou hlavní roli v rodině popisuje jako převážně roli mužskou, s čímž koresponduje i tvrzení obou dcer, které uvádějí, že otec dovede všechno opravit. Jeho starostí je udržovat

dům a zahradu, a zajistit tak rodině příjemné zázemí, kde se všichni budou cítit bezpečně a uvolněně. Jeho hlavní náplní jsou tedy dle jeho slov „*chlapský práce*“. Nejen, že mu náleží jako muži, ale před manuální prací dává vždy přednost. Některé tyto práce kolem domu vykonává společně se svými dcerami. Zapojuje je do sekání trávy či do odklízení „*bobečků po psovi*“. Sám přiznává, že domácnost a péče o ni náleží spíše ženě, ale ani tyto činnosti mu nedělají potíže. Další rolí, jež ho charakterizuje, je role pečovatele, o kterou se dělí se svou manželkou. Ve svých myšlenkách se pan Jan vrací i do doby, kdy byly dcery menší a bylo tedy potřeba se o ně mnohem více starat, nicméně buzení dětí a jejich večerní zahánění do postele je až do dneška jeho úkolem. V tomto ohledu dbá na jejich zdraví a vždy zkontroluje, zda je v pokoji vše vypnuto. Aby je donutil jít do postele, uchyluje se i k vytažení internetu ze zásuvky. „*Je to počítač, je to prostě nějaký přístroj, může to chytout. Tohle se snažím zase dbát na to vždycky. Takže většinou, když jdu do pokoje, tak jdu k jedný, k druhý, a nazdar!*“ Co se týče role authority, má pocit, že tu zastává hlavně jeho žena. Zde dochází k menšímu rozporu, protože děvčata mají naopak pocit, že v rodině je autoritou právě on. Roli baviče si také nepřisuzuje, protože nemá pocit, že by obstarával v rodině zábavu a pod označením slova bavič si představuje spíše baviče televizního. Rachel se k této roli vyjadřuje tvrzením: „*Někdy jsou to sice takový blbý vtípky ... někdy až narážky, ale vždycky je to ze srandy.*“ Role učitele patří podle pana Jana opět spíše jeho manželce. On dokáže poradit pouze v oblasti, které rozumí a která je mu blízká, což opět potvrzuje výpověď obou dcer, protože jezdit na kole a podobné aktivity je vždy učil spíše otec. „*On je takovej sportovně založenej, tak todle s náma dělal on*“ dodává Líza.

Otec a volný čas

Společný volný čas otce a dětí není vyplněn žádnými pravidelnými činnostmi. Otec uvádí, že tato absence společných koníčků je způsobena věkem dcer, protože spoustu aktivit už teď raději dělají samy. Na společné dovolené už s rodiči také moc jezdit nechtějí a posílají je, aby jeli sami a odpočinuli si. Podle pana Jana už mají jiné starosti, než jezdit s rodiči na dovolenou. Co však neodmítnou, jsou výlety na kolech. To potvrzují i samotná děvčata a jako aktivitu volného času s rodiči rekreační cyklistiku také zmiňují. Kulturní akce nejsou panem Janem příliš oblíbené, ale pokud se naskytne možnost navštívit třeba nějaký hrad v rámci onoho cyklistického výletu, nemá s tím problém a rád se návštěvy hradu zúčastní. Otcem je také uváděno letní grilování na zahradě, jež náleží k jejich domu. Tato aktivita je jeho velkou zálibou a dcery se na ni vždy velmi těší. V rámci některých

akcí se setkává i s kamarády svých dcer, a to převážně s těmi místními. Rodina ještě donedávna pořádala pro obě dcery narozeninové oslavy, kdy si mohly pozvat kamarádky k sobě domů. „*Tady seděly, dostaly to brčko, džus, mamka udělala nějakou buchtu ...*“ popisuje otec a vzápětí se smíchem dodává, že vždy raději utíkal dělat něco okolo domu.

OTEC A ŠKOLA DÍTĚTE

Angažovanost otce ve školních záležitostech dětí se opět odvíjí od jejich věku. Již není potřeba nad nimi sedět a kontrolovat jim úkoly. Roli tu hraje i náročnost učiva. „*Tak dokud jsem dokázal poradit, tak jsem to zvládal. Ale teď už samozřejmě, když to tak řeknu, tak jsou chytřejší jak já, protože to už maj předměty, kdy já už prostě nevím, takže teď už ne. Ale co jsem mohl, tak to samozřejmě jsem poradil.*“ Zároveň však přiznává, že nikdy nebyl hlavní osobou, která se starala o školní záležitosti dcer, protože toto byl úkol spíše jeho ženy. Rachel i Líza přiznávají, že za otcem chodily v případě nesnází v matematice, protože tento předmět nikdy nebyl matčinou parketou. Podle děvčat jim vždy poradil, ale na jejich vkus nad vším příliš dlouho přemýšlí „*než z něho něco vyleze*“. Pokud se zaměříme na volbu střední školy starší dcery Lízy, ani zde se otec příliš neangažoval. Stejně je tomu i u Rachel, která končí devátou třídu v letošním roce. Svým dcerám dává v této oblasti absolutně volnou ruku. Ovšem to, že jim dává volnou ruku, neznamená, že nemá přehled o tom, po které škole Rachel touží a jaké jsou její obavy. U Lízy byla situace stejná. Školu podle otcových slov vždy zvládala, protože je chytrá, ale bohužel také líná učit se. Myslí si, že pokud bude takto úspěšná i nadále, půjde na vysokou školu.

VYPJATÉ SITUACE V RODINĚ

Reakce otce na sourozenecké hádky jsou různé. Přiznává, že samozřejmě láteří, ale na druhou stranu vysvětluje, že se jedná spíše o sourozenecké pošťuchování, za které je svým způsobem rád. „*Vždycky se takhle škádlej, nadávaj si, to je normálka asi tohle to. To by nebyly zase děti.*“ Tresty jsou v rodině udílány spíše formou zákazů určitých činností nebo omezením doby, kterou mohou trávit venku. Pan Jan na dcerách oceňuje jejich spolehlivost. Pokud mají být v určitém hodinu doma, slovo dodrží a opravdu vždy přijdou tak, jak slíbily. Jediné, co ho dokáže jako otce vždy spolehlivě rozčílit je, když doma chodí boso a nenosí přezůvky. Líza by na otcových reakcích nezměnila vůbec nic. Sice si občas říká, že by mohl trochu ubrat a nerozčilovat se tolik, ale na druhou stranu ho chápe. Za rizikovou oblast označuje u otce jakékoli dotazy týkající se anglického jazyka. „*Když po něm chceš něco anglickýho, tak to teda nadává, protože anglicky neumí.*“ Sám otec

v rozhovoru přiznává, že umí pouze rusky a že ostatní jazyky bohužel neovládá, což ho samozřejmě mrzí. V případě nemoci dětí, která většinou u obou dvou probíhala ve stejnou dobu, se doma zdržovala spíše jejich matka. Otec býval doma také, ale opět vzhledem k jeho práci to bývalo spíše v zimním období.

KOMUNIKACE V RODINĚ

Fyzický kontakt v rodině zaznamenal určitý vývoj, který je důsledkem vývoje děvčat považován za přirozený. Dokud byly dcery malé, neměl otec s fyzickým kontaktem problém a dcery i přebaloval, bylo-li to potřeba. Domnívá se, že by tomu tak bylo i v případě narození synů. V současné době již není fyzický kontakt tak intenzivní. Otec označuje tuto změnu jako přirozenou a konstatuje, že „*ted' už si i třeba zamykaj nebo tak ... tak že jo, jsou velký, takže stud tam je*“. Líza i Rachel se domnívají, že by jejich otec mohl být vzorem i pro jiné muže. K nim i jejich matce se chová hezky a pečlivě se stará o jejich rodinné zázemí. Na otázku, zda by chtěly mít jednou takového manžela, odpovídají dívky rozpačitě, že spíše ne, ale že by rozhodně záleželo na tom, jaké oblasti by se ona podobnost týkala. Podle Rachel by musel být větší dobrodruh a podle Lízy by se rozhodně hodila jeho šikovnost. Pan Jan si myslí, že jeho partnerské soužití je dobrým příkladem pro obě jeho dcery. Větší hádky by nenapočítal ani na prstech jedné ruky a je pyšný na to, že se ženou tvoří v podstatě ideální pár. Výchovu dívek bez ženského elementu si dovede představit, ale přiznává, že by to bylo velmi těžké. Uvažuje, že teď je již situace jiná, protože jsou dcery větší a už se o sebe v leccems postarají samy. Dokud však byly malé, tak by tato situace jistě představovala nemalou komplikaci.

DOTAZNÍK

Dotazník poukazuje na skutečnost, že otec a dcery se navzájem dobře znají. Ne ve všech oblastech se shodli, ale tato skutečnost byla opět způsobena silnou nevyhraněností všech členů rodiny. Konkrétně oblast oblíbených pořadů, filmových postav či pokrmů je spíše hádání a snaha trefit se do širokého rozsahu. Shoda panuje ohledně neoblíbených jídel děvčat, kdy obě uvádí, že z každého jídla vybírají zeleninu. Tato odpověď se objevuje bez váhání i u otce, kterého vyndávání zeleniny z jídel rozčiluje. Nemá pocit, že by jeho dcery nejedly vyloženě určitý celý pokrm, ale vždy se spíše jedná o nějaký kus, který se v jídle nachází. Co se týká oblíbených činností, otec uvádí u mladší dcery malbu a u starší dcery četbu. Dodává však, že by nedokázal říci, kdy naposledy viděl Lízu číst, protože rozmach moderních technologií je obrovský a velkou část volného času

tráví děvčata na počítači. Děvčata sama neuvádějí žádnou oblíbenou činnost, protože na pravidelné aktivity není dle jejich slov čas. Velmi dobře se dcery vyznají v otcových hudebních preferencích. Překvapením je otcova znalost oblíbených/neoblíbených školních předmětů obou děvčat. Ačkoli přiznává, že ve školních záležitostech dcer se příliš neangažuje, jejich preference ohledně vyučovaných předmětů zná velmi dobře. Obě dcery dávají přednost výuce cizích jazyků, což otec dobře ví. Jako neoblíbené předměty uvádí dějepis a fyziku, což potvrzují i výpovědi obou dcer. Podle děvčat je otec šikovný ve všech činnostech, nemají pocit, že by mu něco vyloženě nešlo. Líza si ovšem nedovede představit otce u ručních prací, jakými je například vyšívání. Tato skutečnost vyvolává na tváři otce úsměv. Dotčeně se svěřuje, že za svobodna vyšíval křížkovým stehem.

TEST NEDOKONČENÝCH VĚT

Při vyplňování nedokončených vět se sestry mezi sebou předháněly, která z nich, vymyslí lepší odpověď. První jejich otázka směřovala k tomu, zda od sebe mohou opisovat. Není jasné, zda opravdu opisovaly a onu nekalou praktiku jsem nezaznamenala, anebo jestli jim některé odpovědi přišly na mysl ve stejném znění. S první otázkou si však nevěděly rady a poté, co se Líza zeptala, zda může větu doplnit tak, že vznikne „*Táta je pro mě táta.*“, se Rachel ohradila, že to chtěla napsat také tak, ale nevěděla, jestli se jedná o vhodnou odpověď. Problém nastal i u poslední věty, kdy dívky nevěděly, co vepsat do věty „Můj táta nikdy ...“. Rachelina verze zůstala prázdná, zatímco Líza na poslední chvíli vymyslela, že její otec nikdy nekouří. Větu: „S mým tátou mám ...“ doplnila obě děvčata takto: „*S mým tátou mám dobrý vztah.*“. Z dalších vět vyplývá, že s otcem se nikdy nenudí a zažívají legraci. Pokud se Líze něco nedaří, táta ji pomůže a Rachel ve stejné situaci rozesměje. U vyplňování nedokončených vět pana Jana jsem nebyla přítomna a byly mi dodány až při rozhovoru. Být otcem pro něj znamená radost. Jako otec se snaží být spravedlivý, ale přiznává, že své děti moc nechválí. „*Když vidím svého syna/svou dceru, tak jsem na světě rád.*“ To je znění věty, se kterou si otcové v předchozích situacích neuměli příliš poradit a křečovitě domýšleli, co by tak mohli na prázdné místo vyplnit. Poslední věta ze souboru nedokončených vět začíná slovy: „Jako otec nikdy ...“. Ve znění, v jakém ji doplnil pan Jan, završuje nejen tento soubor vět, ale také vyjadřuje myšlenku, která ačkoli nebyla ostatními otci do prázdného místa vepsána, je dle mého názoru společná všem milujícím otcům bez rozdílu. Jedná se o subjektivní a osobní myšlenku pana Jana, která ač nevyřčena, je niterným přáním každého otce, resp. každého rodiče. Ona věta zní: „*Jako otec nikdy nechci vidět své děti umírat.*“

7 VÝSLEDKY

Tato kapitola se zabývá výsledky výzkumného šetření a její snahou je prezentovat odpovědi na výzkumné otázky, které byly v rámci tohoto výzkumu položeny.

[HVO1: JAKÉ ROLE ZASTÁVÁ OTEC V SOUČASNÉ RODINĚ?]

RODINA A: *V rámci této rodiny je role otce značně pestrá záležitostí. O většinu rolí se dělí se svou manželkou a je tak **spolu-živitelem, spolu-učitelem, spolu-pečovatelem, spolu-ochráncem a spolu-autoritou**. Existuje však i role, která náleží pouze jemu. Role **baviče**.*

RODINA B: *Role otce v této rodině je charakterizována především rolí **učitele a vychovatele**. Dále se otec cítí být **živitelem** s tím, že o tuto roli se dělí se svou manželkou. S ostatními rolemi se neztotožňuje.*

RODINA C: ***Pečovatel, živitel a částečně učitel**. To jsou role, které charakterizují pana Jana. Ostatní role mu dle jeho názoru nenáleží. V případě této rodiny se však vynořuje role nová. Nazvala jsem ji rolí **tvůrce zázemí** či **tvůrce domova**.*

Role otce byly prostřednictvím odpovědi na HVO1 prezentovány, ale jedná se o pouhou identifikaci těchto rolí. Pro zjištění vztahu otce k těmto jeho rolím byla stanovena DVO1, která zní: „*Jaký vztah k těmto rolím má, jak je hodnotí?*“ Pan Michal je se všemi rolemi, které v rodině zastává, spokojen. S žádnou z nich nemá problém, ale k roli baviče má speciální vztah. O této roli tvrdí, že ji zastává nejen proto, že někdo ji hrát musí, ale také proto, že vidí, že to jeho děti baví. Pan Marek hodnotí role, které zastává, jako příjemné a pro něj naplňující. Na rodině mu záleží, roli živitele tedy pokládá za samozřejmou. Ostatní role mu jsou blízké i z hlediska jeho zájmů a zastává je tedy s radostí. Pan Jan je s rozdělením rolí v rodině spokojen. Role tvůrce zázemí (tvůrce domova) ho naplňuje a ruku v ruce s rolí pečovatele charakterizuje jeho hlavní úkoly v rodině. Problém má s pojetím sebe sama jako s autoritou, která mu dle něj nenáleží.

[HVO2: JAKOU ROLI HRAJE OTEC V ŽIVOTĚ DÍTĚTE?]

RODINA A: *V této rodině je otec pro děti především zdrojem zábavy a **partnerem při hře**. Tuto jeho roli ovlivňuje především věk dětí, kterým je pět a osm let. Velmi důležitá je také role učitele a vychovatele, prostřednictvím které se pan Michal snaží své děti **vzdělávat a vychovávat** tak, jak nejlépe umí.*

RODINA B: *Pro oba chlapce je otec velkým vzorem, inspirací a hnacím motorem. Z hlediska jeho trenérského postu je pro ně také autoritou. Jejich vztah je založen především na společných koníčcích a zájmech. Právě láska ke sportu a k pohybu utužuje jejich pouto.*

RODINA C: *Vzhledem k věku dcer se stává role otce v jejich životě značně omezenou, ale jedná se spíše o přirozený průběh, kdy se dcery pozvolna osamostatňují. Otec je v jejich životě jistotou, někým, kdo tu pro ně vždy je a zajímá se o každodenní dění. Je pro ně vzorem partnerské komunikace. Na srdci mu leží především bezpečí a zdraví jeho dcer.*

Zájem o tuto oblast byl rozšířen čtyřmi dílčími výzkumnými otázkami. DVO2 byla stanovena následovně: „*Co já náplní společně tráveného času otce s dítětem?*“ Je potřeba říci, že situace se v rodině odvíjí od věku dětí. Pan Michal, protože jsou jeho děti malé, vyplňuje volný čas se svými dětmi převážně **hrou**. Pro venkovní aktivity využívá tzv. **geocaching** a nabízí tak dětem zábavnou formu **turistiky** za dobrodružstvím. Pan Marek tráví se svými syny velké množství času, protože je spojuje **sport**, konkrétně **lední hokej**. Tato aktivita je však tolik časově náročná, že na jinou činnost nezbyvá prakticky žádný čas. U pana Jana a jeho dcer nalézáme činnosti, které jsou vázány na roční období, a to převážně na **letní měsíce**, kdy se společně věnují **cykloturistice** nebo zahradnímu **grilování**. Jak toto trávení volného času všichni aktéři hodnotí? Vyhovuje jim množství času, který spolu tráví? Baví je činnosti nebo se jedná spíše o povinnost? Těmito skutečnostmi se zabývá DVO3: „*Jak tuto náplň volného času hodnotí otec a jak dítě?*“ V případě všech tří rodin je způsob trávení volného času pro členy rodiny vyhovující. Děti pana Michala jsou s náplní spokojeny, protože se jedná o zábavnou formu a sám otec je tím pádem spokojen také, protože role baviče je ta, která mu sedí. Pan Marek je rád, že chlapci mají stejné zájmy jako on a chlapci jsou s náplní volného času potěšeni, protože mají dostatek pohybu, který je pro ně důležitý. Pan Jan je s náplní volného času smířen, protože jeho dcery jsou již starší a nejeví tedy o společné aktivity příliš velký zájem. Má tedy více času na sebe a na své vlastní koníčky. Jeho dcery jsou též spokojeny, protože to ony jsou pány svého času. Další dílčí výzkumná otázka, kterou je DVO4, zní: „*V jaké míře se otec angažuje ve školních záležitostech dítěte?*“ Co se týče pana Michala, vzdělání jeho dcer je pro něj velmi důležité, pomáhá jí s úkoly a snaží se jí vysvětlit látku, které nerozumí. Pan Marek se do školních záležitostí svých synů zapojuje, ovšem v rámci předmětů, kterým rozumí a ve kterých dokáže poradit. Pan Jan se ve školních záležitostech dcer nikdy moc neangažoval, a pokud ano, jednalo se o předměty, ve kterých

si nevěděla rady jeho manželka. Na tuto dílčí výzkumnou otázku navazuje DVO5, která je formulována takto: „*Co je dle něj důvodem této jeho angažovanosti/neangažovanosti?*“ Pan Michal se v těchto záležitostech angažuje, protože vzdělání své dcery, a tedy i její prospěch, považuje za důležitou otázku života své dcery. S úkoly jí pomáhá rád a navíc je u ní kontrola, vzhledem k jejímu věku, ještě stále nutná. Pan Marek pomáhá tam, kde si je jist, že může pomoci. Důvodem je tedy jeho schopnost pomoci a roli zde hrají samozřejmě také časové možnosti. Důvodem malé angažovanosti pana Jana je věk dcer, kdy jsou již v těchto záležitostech plně samostatné a také složitost učiva, která stále stoupá.

[HVO3: JAKÉ ZNAKY ROLE OTCE LZE V JEDNOTLIVÝCH PŘÍPADECH NALÉZT?]

V rámci každé rodiny vystupují do popředí určité hlavní znaky, které jsou vždy v dané rodině pro otcovskou roli charakteristické. Tyto znaky prezentuje *Tabulka č. 1: Znaky otcovské role*. V potaz jsou brány veškeré oblasti, kterých se výzkumné šetření týkalo. Pro tvorbu této tabulky byly využity nejen informace z rozhovorů a dotazníků, které byly realizovány právě během nich, ale také informace, které vyplynuly z Testu nedokončených vět.

Tabulka č. 1: Znaky otcovské role

RODINA A – PAN MICHAL	RODINA B – PAN MAREK	RODINA C – PAN JAN
<i>Plánovanost otcovství</i>	<i>Plánovanost otcovství</i>	<i>Přirozenost otcovství</i>
<i>Nevyhraněnost otce</i>	<i>Koníčky a záliby</i>	<i>Představitel jistoty</i>
<i>Zodpovědnost</i>	<i>Zodpovědnost</i>	<i>Zodpovědnost</i>
<i>Rekreační sportovní aktivity</i>	<i>Sport na profesionální úrovni</i>	<i>Rekreační sportovní aktivity</i>
<i>Fyzický kontakt</i>	<i>Očekávání, nároky na děti</i>	<i>Vzor partnerské komunikace</i>
<i>Snaha o spravedlnost ve výchově</i>	<i>Snaha o spravedlnost ve výchově</i>	<i>Snaha o spravedlnost ve výchově</i>
<i>Školní angažovanost</i>	<i>Mužské práce</i>	<i>Důvěra věnovaná dětem</i>
<i>Hra a zábava</i>	<i>Ideál, vzor</i>	<i>Tvorba zázemí, domova</i>
<i>Spontánní reakce</i>	<i>Autorita</i>	<i>Mužské práce</i>
<i>Dělená role živitele</i>	<i>Dělená role živitele</i>	<i>Dělená role živitele</i>

Pro tuto hlavní výzkumnou otázku byly formulovány ještě dvě dílčí otázky, které upínají svou pozornost ke společným a specifickým znakům uvedených rodin. Odpověď na ně je prezentována v Tabulce č. 2 a v Tabulce č. 3 (viz Příloha č. 5).

8 DISKUSE

Smyslem této kapitoly je identifikovat a popsat některé situační proměnné, které hrají v tomto výzkumu významnou roli, a prostřednictvím jejichž manipulace by mohlo dojít k získání odlišných informací, a tak i výsledků a závěrů výzkumného šetření. Současně se jedná také o jakési kritické zhodnocení týkající se postupů využitých ve výzkumné části této práce.

Za významnou situační proměnnou lze označit skutečnost, kdy rozhovory s dětmi nebyly prováděny zvlášť, ale byla nutná, a to z časových důvodů, realizace jednoho rozhovoru s oběma sourozenci najednou. Tato situace sice přináší jisté výhody, ale bohužel také nevýhody, které, jak se domnívám, mají silnější vliv. V případě jednoho společného rozhovoru lze pozorovat interakci mezi sourozenci. Je zajímavé vidět, jak se spolu baví, jak na sebe reagují, jak diskutují o otci a jak reagují na odlišné vnímání otce tím druhým. Problém však nastává v počtu, kvalitě a relevanci získaných informací. U rodiny B bylo získáno informací poměrně mnoho, ale spousta z nich nesouvisela s tématem. Chlapci se mezi sebou předháněli a chtěli mi sdělit vše, co jim přišlo na mysl. Některé informace byly jistě i touto situací zkresleny, což si lze ukázat na rozporu názorů otce a dětí v otázkách školy. Pan Marek se domnívá, že jeho synové nemají se školou problém a navštěvují ji rádi. Oba chlapci se však o škole vyjadřovali negativně. Domnívám se však, že tento rozpor v názorech otce a jeho dětí byl způsoben tím, že u rozhovoru byli přítomni oba chlapci. Nejen přede mnou, ale navzájem sami před sebou raději nepřiznali, že do školy chodí možná celkem rádi a že by je snad mohla i bavit. Co se týče rodiny C, byl problém opačný. Od obou dívek jsem získala poměrně malé množství informací. Jejich odpovědi byly stručné, krátké a spíše obecné a nevyhraněné. Obě děvčata na sebe brala ohledy a čekala, co spíše sdělí ta druhá. Neskákaly si do řeči a mluvily výhradně k tématu, takže přepis jejich rozhovoru byl snadný, ale jejich odpovědi byly spíše chudé. Myslím si, že kdyby byl s každou z nich realizován rozhovor zvlášť, získala bych informace bohatší jak z hlediska kvantity, tak z hlediska kvality, protože by se každá musela spoléhat sama na sebe. Na těchto dvou případech je krásně vidět, jak může jedna situační proměnná ovlivnit celé výzkumné šetření. I když je proměnná stejná, jednotný efekt nevyvolává. Otázkou ovšem zůstává, jak velký vliv zde má temperament všech účastníků. Je totiž možné, že ani v případě zvlášť realizovaných rozhovorů bych od dívek nezískala větší množství kvalitních informací, protože jejich rysy by mi to nedovolily, čímž jsem se mohla

přesvědčit u rodiny A. Ačkoli byl rozhovor realizován pouze s dcerou, její stydlivost a počáteční nemluvnost mi nedovolila získat větší množství kvalitních informací.

Výsledky jsou z velké části ovlivněny věkem dětí, což potvrzují i sami otcové. Věk dětí můžeme označit za nezávisle proměnnou. Prostřednictvím změny hodnoty této proměnné se totiž mění i otcovská role, která je zde pokládána za závisle proměnnou. V případě rodiny A, kdy jsou děti ve věku pěti a osmi let, nabývá otcovská role převážně podoby baviče, partnera při hře, vychovatele a ochránce. Pan Marek, který má syny ve věku devíti a jedenácti let, je pro své syny převážně kamarádem, učitelem a vychovatelem. Co se týče rodiny C, kde jsou děvčata ve věku čtrnácti a sedmnácti let, je otec spíše jakousi jistotou. Je osobou, na kterou se mohou dívky spolehnout a působí také jako vzor partnerské komunikace. Za další nezávisle proměnnou, která ovlivňuje podobu otcovské role, mohou být pokládány také otcovy zájmy. V případě pana Michala a jeho nevyhraněnosti nabývá otcovská role nespočtu možných podob, protože otec se prakticky ničemu nebrání. V případě pana Marka vystupuje do popředí jeho sportovní založení a láska ke sportu samému. Tyto záliby určují jeho hlavní roli v rodině, kdy se otec angažuje převážně v této oblasti. Pan Jan je též sportovně založen a velké potěšení mu přináší manuální práce, převážně, co se zvelebování domova jeho rodiny týče. Od tohoto jeho zaměření se odvíjí i jeho hlavní role v rodině. Prostřednictvím této kapitoly bych také ráda upozornila na nedostatek, jehož existenci jsem si uvědomila až při přepisování rozhovorů a sepisování kazuistik. Tento nedostatek se týká otázek, ze kterých se skládal dotazník, jenž byl ústně administrován během polostrukturovaných rozhovorů. I když se jedná pouze o doplňkovou metodu, která byla použita pro doplnění informací, mohlo být jejího potenciálu mnohem lépe využito. Myslím si totiž, že velmi zajímavé by bylo uskutečnit zakončovací rozhovor otce společně s jeho dětmi, ve kterém by se nad uvedenými odpověďmi diskutovalo a bylo by je možno uvést na pravou míru. Díky této závěrečné diskuzi by mohlo dojít k lepšímu pochopení některých odpovědí a přínosem by byla také interakce dětí s otcem, o kterou jsou z důvodu samostatně vedených rozhovorů, výsledky ochuzeny. Za další významnou skutečnost pokládám také to, že se výzkumu nezúčastnil rodič ženského pohlaví. Hlavní pozornost je sice věnována otci a tomu, jak on vnímá svou roli, ale i matka je jistě osobou, která má k otcovské roli co říci. Proto se domnívám, že by bylo zajímavé porovnat, jak otcovskou roli v rodině vnímá právě sám otec a jak ji vnímá jeho manželka, matka dětí. Tím, že jsem z výzkumného šetření vynechala matku, jsem jistě přišla o cenné informace, ale mým názorem také je, že právě s ohledem na rozsah práce, jsem vynecháním matky z výzkumu chybu neudělala.

ZÁVĚR

Tato kvalifikační práce, nesoucí název *Role otce v současné rodině* si na počátku svého vzniku kladla za cíl nahlédnout za pomoci případových studií do několika rodin a přiblížit pohled na roli otce v rodině a v životě dítěte. S použitím kvalitativních metod bylo zamýšleno nalézt mezi jednotlivými rodinami společné znaky a zároveň určitá specifika otcovské role v konkrétní rodině, a poukázat tak na skutečnost, že role otce je variabilní záležitostí a nenabývá pouze jedné podoby.

Pro tento výzkum byly velkou inspirací výsledky studie, která byla provedena v rámci disertační práce socioložky Mgr. Radky Dudové, Ph.D. Výsledkem její studie byla identifikace některých repertoárů otcovské role, jimiž se teoretická část této práce věnuje. Repertoáry role otce však nejsou jedinou problematikou, které je v teoretické části věnována pozornost. Samostatná kapitola je věnována rodině, jejím funkcím a současným znakům a také rodičovství. V rámci kapitoly rodičovství se zabývám zejména otcovstvím, vztahy otec – dcera, otec – syn a také nepřítomností otce v životě dítěte. Třetí kapitola, ve které jsou uvedeny právě ony repertoáry otcovské role, se zaměřuje na problematiku genderu a genderových rolí.

Co se týče výsledků, v každé rodině byly za pomoci polostrukturovaných rozhovorů, doplňujících dotazníků a nedokončených vět identifikovány role otce v jednotlivých rodinách a v životech jednotlivých dětí. V rámci těchto rodin byly nalezeny znaky, které byly pro otcovskou roli ve všech třech rodinách společné, ale také znaky, které otcovskou roli specifikují a dělají ji, s ohledem na ostatní otce, jedinečnou. Jako společný znak byla identifikována dělená role živitele, zodpovědnost a snaha o spravedlnost ve výchově.

Výsledky mého výzkumného šetření mohou být inspirací pro další výzkumy a zároveň mohou přispět, ač mravenčím dílem, k zájmu o problematiku otcovské role. Závěrem bych ráda podotkla, že záměrem mé práce nebylo podat univerzálně platné výsledky. Pouze jsem chtěla na několika málo příkladech ukázat, jak moc může být otcovská role variabilní, co ovlivňuje její podobu, jak se postupem času může měnit a jaká je škoda, je-li vyjadřována různými zjednodušujícími pojetími.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- AUGUSTYN, J. *Být otcem*. 1. vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2004. 235 s. ISBN: 80-7192-581-0.
- BAKALÁŘ, E. *Průvodce otcovstvím, aneb, Bez otce se nedá (dobře) žít*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2002. 215 s. ISBN: 80-7021-605-0.
- BILLER, H. *The Father Factor : what you need to know to make a difference*. 1. vyd. New York : Pocket Books, 1994. 243 s. ISBN: 0-671-79397-7.
- BURGESS, A. *Návrat otcovství : jak se stát moderním otcem*. 1. vyd. Brno : Jota, 2004. 217 s. ISBN: 80-7217-296-4.
- CORNEAU, G. *Anatomie lásky : vztahy otec-dcera, matka-syn a jejich vliv na budoucí partnerské vztahy*. 3. vyd. Praha : Portál, 2007. 248 s. ISBN: 978-80-7367-254-6.
- CORNEAU, G. *Chybějící otec, chybný syn : jak absence otce ovlivňuje utváření mužské identity*. 1. vyd. Praha : Portál, 2012. 191 s. ISBN: 978-80-2620075-8.
- DUDOVÁ, R., HASTRMANOVÁ, Š. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2007. 127 s. ISBN: 978-80-7330-124-8.
- DUDOVÁ, R. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2008. 234 s. ISBN: 978-80-7330-136-1.
- DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie : vybrané kapitoly*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 1999. 279 s. ISBN: 80-7169-254-9.
- GIDDENS, A. *Sociologie*. 1. vyd. Praha : Argo, 1999. 595 s. ISBN: 80-7203-124-4.
- GRÜN, A. *Jdi svou vlastní cestou : jak čelit zranění z dětství*. 1. vyd. Praha : Paulínky, 2010. 198 s. ISBN: 978-80-7450-010-7.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 2010. 797 s. ISBN: 978-80-7367-686-5.
- HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 1. vyd. Praha : Grada, 2007. 280 s. ISBN: 978-80-247-1168-3.

- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum : základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha : Portál, 2005. 408 s. ISBN: 80-7367-040-2.
- HOOK [film]. Steven Spielberg. USA, 1991.
- JANDOUREK, J. *Slovník sociologických pojmů : 610 hesel*. 1. vyd. Praha : Grada, 2012. 258 s. ISBN: 978-80-247-3679-2.
- JANOŠOVÁ, P. *Dívčí a chlapecká identita : vývoj a úskalí*. 1. vyd. Praha : Grada, 2008. 285 s. ISBN: 978-80-247-2284-9.
- JARKOVSKÁ, L. Prohlédněme genderové stereotypy. In: *ABC feminizmu*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2004. Kapitola 1, s. 18-27. ISBN: 80-903228-3-2.
- KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha : Portál, 2008. 215 s. ISBN: 978-80-7367-383-3.
- LAMB, M. E. *The role of the father in child development*. 4. vyd. Hoboken, N. J. : Wiley, 2004. 538 s. ISBN: 978-0471231615.
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 2. aktualiz. vyd. Praha : Grada, 2006. 368 s. ISBN: 80-247-1284-9.
- LEMAN, K. *Na otci záleží*. 1. vyd. Praha : Návrat domů, 2008. 161 s. ISBN: 978-80-7255-175-0.
- LINKOVÁ, M. Gender v sociologii. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* [online]. 2000, 1, 4, s. 1-3 [cit. 2013-22-3]. ISSN: 1213-0028. Dostupné z WWW: <http://www.genderonline.cz/uploads/222d4a5bbfcc508d7ca4045f1b451f57dc9e3d33_rocknik01-4-2000.pdf>.
- LIPPA, R. A. *Pohlaví : příroda a výchova*. 1. vyd. Praha : Academia, 2009. 432 s. ISBN: 978-80-200-1719-2.
- MAŘÍKOVÁ, H. *Proměny současné české rodiny : (rodina-gender-stratifikace)*. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství SLON, 2000. 170 s. ISBN: 80-85850-93-1.
- MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 1. vyd. Praha : Portál, 1994. 98 s. ISBN: 80-85282-83-6.

- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2006. 332 s. ISBN: 80-247-1362-4.
- MOŽNÝ, I. Rodina jako instituce. In: *Hovory o vztazích* [rozhlasový pořad]. ČRO 6, 4. 2. 2007, 19:30. Dostupné z WWW: <http://media.rozhlas.cz/_audio/501103.mp3>.
- OAKLEY, A. Pohlaví, gender a společnost. 1. vyd. Praha : Portál, 2000. 171 s. ISBN: 80-7178-403-6.
- PLEŠKOVÁ, L. Specifika otcovské a mateřské hry s dítětem do tří let věku. *Psychologické dny 2008 : Já & my a oni* [online]. 2009 [cit. 2013-03-28]. ISBN: 978-80-210-4938-3. Dostupné z WWW: <<http://cmps.ecn.cz/pd/2008/pdf/pleskova.pdf>>.
- POLI, O. *Srdce táty*. 1. vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2010. 151 s. ISBN: 978-80-7195-408-8.
- PONĚŠICKÝ, J. *Fenomén ženství a mužství : psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. 3. dopl. vyd. Praha : Triton, 2008. 220 s. ISBN: 978-80-7387-106-2.
- REICHEL, J. *Kapitoly systematické sociologie*. 2. přeprac. a dopl. vyd., v Grada Publishing 1. Praha : Grada, 2008. 239 s. ISBN: 978-80-247-2594-9.
- RENZETTI, C.M., CURAN, D.J. *Ženy, muži a společnosti*.
- ROHR, R. *Cesta divokého muže : úvahy o mužské spiritualitě*. 1. vyd. Brno : Cesta, 2002. 158 s. ISBN: 80-7295-032-0.
- ŘEZÁČ, S. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Brno : Paido, 1998. 268 s. ISBN: 80-85931-48-6.
- ROSSI, A. Transition to Parenthood. *Journal of Marriage & Family* [online]. 1968, 30, 1, s. 26-39 [cit. 2013-21-03]. ISSN: 00222445. Dostupné z WWW: <<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=fed39892-cbc0-44bc-b500-8e74634a1209%40sessionmgr112&vid=7&hid=118>>.
- SEDLÁČEK, M. Případová studie. In: ŠVARŤÍČEK, R.; ŠEĐOVÁ, K., *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha : Portál, 2007. Podkapitola 4.2, s. 96-112. ISBN: 978-80-7367-313-0.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 173 s. ISBN: 80-7178-559-8.

SVOBODA, M. *Psychologická diagnostika dospělých*. 4. vyd., v Portálu 3. Praha : Portál, 2010. 343 s. ISBN: 978-80-7367-706-0.

ŠULOVÁ, L. Člověk v rodině. In: VÝROST, J.; SLAMĚNÍK, I., (Eds.), *Aplikovaná sociální psychologie I*. 1. vyd. Praha : Portál, 1998. Kapitola 10, s. 303-342. ISBN: 80-7178-269-6.

ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2004. 247 s. ISBN: 80-246-0877-4.

ŠULOVÁ, L. Současná česká rodina. In: GILLERNOVÁ, I.; KEBZA, M.; RYMEŠ, M. (a kol.), *Psychologické aspekty změn v české společnosti : člověk na přelomu tisíciletí*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2011. Kapitola 2.2, s. 106-120. ISBN: 978-80-247-2798-1.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II. : dospělost a stáří*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2007. 461 s. ISBN: 978-80-246-1318-5.

VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Praha : Grada, 2008. 404 s. ISBN: 978-80-247-1428-8.

WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. 1. vyd. Praha : Portál, 1996. 237 s. ISBN: 80-7178-089-8.

YABLONSKY, L. *Otcové & synové*. 1. vyd. Praha : Portál, 1995. 220 s. ISBN: 80-7178-075-8.

ZOJA, L. *Soumrak otců : archetyp otce a dějiny otcovství*. 1. vyd. Praha : Prostor, 2005. 306 s. ISBN: 80-7260-145-8.

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA Č. 1: INFORMOVANÝ SOUHLAS	63
PŘÍLOHA Č. 2: PROHLÁŠENÍ RODIČE (ZÁKONNÉHO ZÁSTUPCE).....	64
PŘÍLOHA Č. 3: OKRUHY OTÁZEK	65
PŘÍLOHA Č. 4: DOTAZNÍK.....	69
PŘÍLOHA Č. 5: TABULKY K VÝSLEDKŮM.....	70

PŘÍLOHA Č. 1: INFORMOVANÝ SOUHLAS

Informovaný souhlas

Název projektu: *Role otce v současné rodině* – Bakalářská práce

Autor projektu: Iveta Neradová

Univerzita, aprobace, ročník:

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, psychologie, 3. ročník

Vážená paní, vážený pane,

obracím se na Vás se žádostí o spolupráci na výzkumném projektu, který je součástí výše zmíněné kvalifikační práce a jehož cílem je zjistit a popsat, jaké role zastává otec v současné rodině. K získávání informací bude použita metoda rozhovoru, ze kterého bude pomocí diktafonu pořízen zvukový záznam. Tento audio záznam bude použit pouze pro účely výše uvedeného výzkumu a slouží výhradně jako pomůcka pro zachycení velkého množství informací, které budou během rozhovoru získány. Jako doplňující metoda slouží Test nedokončených vět, který bude realizován před samotným rozhovorem. Tohoto projektu se účastní nejen otcové, ale také jejich děti. V případě jejich nezletilosti podepisuje informovaný souhlas jejich zákonný zástupce, nejlépe účastníci se rodič.

Pokud s účastí na projektu souhlasíte, připojte podpis, kterým vyslovujete souhlas s níže uvedeným prohlášením.

Prohlášení

Prohlašuji, že souhlasím s účastí na výše uvedeném projektu. Řešitel projektu mne informoval o podstatě výzkumu a seznámil mne s cíli a metodami a postupy, které budou při výzkumu používány. Souhlasím s tím, že všechny získané údaje budou použity jen pro účely výzkumu a že výsledky výzkumu mohou být anonymně publikovány.

Tento informovaný souhlas je vyhotoven ve dvou stejnopisech, každý s platností originálu, z nichž jeden obdrží moje osoba (nebo zákonný zástupce) a druhý řešitel projektu.

Podpis účastníka

Podpis řešitele projektu

.....

.....

PŘÍLOHA Č. 2: PROHLÁŠENÍ RODIČE (ZÁKONNÉHO ZÁSTUPCE)

Prohlášení rodiče (zákonného zástupce)

Jméno nezletilé osoby:

Datum narození nezletilé osoby:

Trvalé bydliště nezletilé osoby:

Vztah k nezletilé osobě:

Tímto souhlasím s účastí mého syna/dcery na výzkumné části bakalářské práce *Role otce v současné rodině*.

Byl/a jsem informován/a o metodách a postupech, které budou při výzkumu používány (viz. Informovaný souhlas), a zároveň souhlasím, že všechny získané údaje budou použity pro účely tohoto výzkumu. Dále souhlasím, že výsledky mohou být anonymně publikovány v již zmíněné kvalifikační práci *Role otce v současné rodině*.

V dne

.....

Podpis zákonného zástupce

PŘÍLOHA Č. 3: OKRUHY OTÁZEK

Okruhy otázek č. 1: Pro otce

OBECNÉ
<i>Kolik je Vám a Vaším dětem let?</i>
<i>Bylo Vaše otcovství plánované nebo bylo spíše překvapením? Jak se na to díváte dnes?</i>
<i>Můžete popsat nějakou situaci, ve které jste si poprvé uvědomil, že jste otcem?</i>
ROLE V RODINĚ
<i>Jaké role nebo funkce v rodině zastáváte?</i>
<i>Kterou z rolí, jež jste uvedl, zastáváte rád, a která z nich je Vám spíše nepříjemná?</i>
<i>Jaké jsou důvody těchto sympatií/antipatií?</i>
ČINNOSTI V DOMÁCNOSTI
<i>Jsou nějaké činnosti v domácnosti, které vykonáváte? Které to jsou?</i>
<i>Děláte některé z nich s dítětem?</i>
<i>Myslíte si, že tato Vaše aktivita nějak ovlivňuje pohled Vašeho dítěte na otce obecně, na domácí práce obecně, na spojení domácí práce-muž?</i>
VOLNÝ ČAS S DÍTĚTEM
<i>Jak trávíte se svým dítětem volný čas? Co, jak dlouho, jak často spolu děláte?</i>
<i>Jaké jsou důvody provozování těchto činností? Dobrovolnost a radost x povinnost a nuda?</i>
<i>Jsou součástí Vašeho společného volného času nějaké kulturní akce (hrad, kino, divadlo)?</i>
ŠKOLA DÍTĚTE
<i>Jaký vztah má Vaše dítě ke škole a jak tento vztah hodnotíte Vy?</i>
<i>Jak moc jste zasahoval do výběru střední školy? Jste spokojen s touto volbou?</i>
<i>Jak se angažujete ve školních záležitostech dítěte?</i>
<i>Přichází za Vámi dítě v případě školních nesnází?</i>
<i>Pomáháte dítěti s úkoly navíc (pracovní činnosti, výtvarná výchova)?</i>
KAMARÁDI, SOUROZENCI DÍTĚTE
<i>Znáte některé kamarády Vašeho dítěte? Jaký k nim máte vztah?</i>
<i>Podnikáte s nimi a Vaším dítětem něco společně?</i>
<i>Chováte se ke všem dětem stejně nebo každé z nich potřebuje individuální přístup? V čem tyto případné rozdíly podle Vás spočívají?</i>

... pokračování (Okruhy otázek č. 1: Pro otce)

OBECNÉ
<i>Kolik je Vám a Vaším dětem let?</i>
<i>Bylo Vaše otcovství plánované nebo bylo spíše překvapením? Jak se na to díváte dnes?</i>
<i>Můžete popsat nějakou situaci, ve které jste si poprvé uvědomil, že jste otcem?</i>
ROLE V RODINĚ
<i>Jaké role nebo funkce v rodině zastáváte?</i>
<i>Kterou z rolí, jež jste uvedl, zastáváte rád, a která z nich je Vám spíše nepříjemná?</i>
<i>Jaké jsou důvody těchto sympatií/antipatií?</i>
ČINNOSTI V DOMÁCNOSTI
<i>Jsou nějaké činnosti v domácnosti, které vykonáváte? Které to jsou?</i>
<i>Děláte některé z nich s dítětem?</i>
<i>Myslíte si, že tato Vaše aktivita nějak ovlivňuje pohled Vašeho dítěte na otce obecně, na domácí práce obecně, na spojení domácí práce-muž?</i>
VOLNÝ ČAS S DÍTĚTEM
<i>Jak trávíte se svým dítětem volný čas? Co, jak dlouho, jak často spolu děláte?</i>
<i>Jaké jsou důvody provozování těchto činností? Dobrovolnost a radost x povinnost a nuda?</i>
<i>Jsou součástí Vašeho společného volného času nějaké kulturní akce (hrad, kino, divadlo)?</i>
ŠKOLA DÍTĚTE
<i>Jaký vztah má Vaše dítě ke škole a jak tento vztah hodnotíte Vy?</i>
<i>Jak moc jste zasahoval do výběru střední školy? Jste spokojen s touto volbou?</i>
<i>Jak se angažujete ve školních záležitostech dítěte?</i>
<i>Přichází za Vámi dítě v případě školních nesnází?</i>
<i>Pomáháte dítěti s úkoly navíc (pracovní činnosti, výtvarná výchova)?</i>
KAMARÁDI, SOUROZENCI DÍTĚTE
<i>Znáte některé kamarády Vašeho dítěte? Jaký k nim máte vztah?</i>
<i>Podnikáte s nimi a Vaším dítětem něco společně?</i>
<i>Chováte se ke všem dětem stejně nebo každé z nich potřebuje individuální přístup? V čem tyto případné rozdíly podle Vás spočívají?</i>

... pokračování (Okruhy otázek č. 1: Pro otce)

VYPJATÉ SITUACE/NEMOCI
<i>Jakou roli hrajete ve vypjatých situacích v rodině?</i>
<i>Co Vás rozčiluje jako otce?</i>
<i>Korigujete své jednání nebo se chováte ve vypjatých situacích naprosto spontánně?</i>
<i>Co Vy a nemoc dítěte? Jakou roli zde hrajete?</i>
POCITY V URČITÝCH SITUACÍCH
<i>Ukládáte dítěti tresty Vy nebo to není Vaše práce?</i>
<i>Jak se při ukládání trestu cítíte?</i>
<i>Jak se cítíte při fyzickém kontaktu s dítětem?</i>
<i>Je pro Vás fyzický kontakt tabu, je Vám nepříjemný nebo je pro Vás přirozený?</i>
<i>Má toto nějakou souvislost s tím, jakého pohlaví Vaše dítě je?</i>
<i>Mění se zde něco postupem času – jak dítě stárne?</i>
PARTNERSKÁ KOMUNIKACE
<i>Mění se způsob partnerské komunikace vzhledem k přítomnosti/nepřítomnosti dítěte?</i>
<i>Může být Vaše partnerská komunikace, resp. chování k ženám může být pro dítě inspirací?</i>
<i>Snažíte se být pro dítě vzorem nebo jednáte spontánně a vůbec nad tím nepřemýšlíte?</i>
<i>Umíte si představit, že byste své děti vychovával bez ženského elementu?</i>

Okruhy k rozhovoru č. 2: Pro dítě

OBECNÉ
<i>Kolik je Ti let a kolik let je Tvým sourozencům?</i>
<i>Myslíš, že je pro Tebe pořadí Tvého narození výhoda nebo nevýhoda? V čem?</i>
<i>Bere ohled na pořadí Tvého narození táta? Jak?</i>
ROLE V RODINĚ A ČINNOSTI V DOMÁCNOSTI
<i>Jaké role nebo funkce má táta v rodině a v domácnosti?</i>
<i>Co si o tom myslíš? Je toho akorát/málo/moc? Co bys na tom změnil/a?</i>
<i>Děláte něco z toho společně? Co, proč, baví Tě to?</i>

... pokračování (Okruhy k rozhovoru č. 2: Pro dítě)

VOLNÝ ČAS
<i>Co děláš ve volném čase?</i>
<i>Je nějaká činnost, kterou děláš s tátou? Kdy, jak dlouho, jak často?</i>
<i>Baví Tě aktivity s ním? Stačí Ti čas, který spolu trávíte? Změnil/a bys na tom něco?</i>
<i>Jsou součástí Vašeho společně tráveného volného času také nějaké kulturní akce?</i>
ŠKOLA
<i>Co říkáš na školu?</i>
<i>Jak moc se táta angažoval při výběru střední školy? Jsi spokojená s výběrem?</i>
<i>Na čem se táta ohledně školy podílí?</i>
<i>Jak se u toho chová? Dělá to rád nebo spíš nerad?</i>
<i>Pomáhá Ti s úkoly navíc?</i>
KAMARÁDI, SOUROZENCI DÍTĚTE
<i>Zná táta některé Tvé kamarády/kamarádky?</i>
<i>Podnikáte něco společně?</i>
VYPJATÉ SITUACE/NEMOCI
<i>Jak otec reaguje, když je doma nějaký problém? (sourozenecká hádka, špatné známky, rozbití předmětu, ...)</i>
<i>Co si o jeho reakcích myslíš? Je to dobrý přístup nebo bys chtěl/a, aby reagoval jinak?</i>
<i>Kdo je s Tebou doma, když jsi nemocný/á?</i>
POCITY V URČITÝCH SITUACÍCH
<i>Ukládá táta nějaké tresty? Co na ně říkáš?</i>
<i>Smějete se spolu s tátou?</i>
<i>Co táta udělá, řekne, když se Ti něco nedaří?</i>
<i>Jak Tě povzbuzuje? Pomáhá Ti to?</i>
PARTNERSKÁ KOMUNIKACE RODIČŮ
<i>Jak bys popsala/a komunikaci mezi rodiči?</i>
<i>Co se Ti na ní líbí, co se Ti na ní nelíbí?</i>
<i>Co bys změnil/a a jak?</i>

PŘÍLOHA Č. 4: DOTAZNÍK

Dotazník č. 1: Pro otce

O SOBĚ SAMÉM	O DÍTĚTI
<i>Jaký je Váš oblíbený film?</i>	<i>Jaký je oblíbený film Vašeho dítěte?</i>
<i>Jaká je Vaše oblíbená filmová postava?</i>	<i>Jaká filmová/pohádková postava je pro něj oblíbená?</i>
<i>Jaké je Vaše oblíbené jídlo?</i>	<i>Které jídlo je jeho oblíbené?</i>
<i>Jaké jídlo nemáte rád?</i>	<i>Které jídlo nemá rádo?</i>
<i>Jaká je Vaše oblíbená činnost?</i>	<i>Jaká je oblíbená činnost Vašeho dítěte?</i>
<i>Co naopak neděláte rád?</i>	<i>Co nedělá Vaše dítě rádo?</i>
<i>Jaké je Vaše oblíbené téma k hovoru s dětmi?</i>	<i>Jaké je jeho oblíbené téma k hovoru s Vámi?</i>
<i>Jaký je Váš oblíbený hudební interpret?</i>	<i>Kdo je oblíbeným interpretem Vašeho dítěte?</i>
<i>V čem jste šikovný?</i>	<i>Který předmět ve škole má dítě rádo?</i>
<i>V čem jste nešikovný?</i>	<i>Který předmět Vašemu dítěti činí potíže?</i>

Dotazník č. 2: Pro dítě

O SOBĚ SAMÉM	O OTCI
<i>Jaký je Tvůj oblíbený film/pohádka?</i>	<i>Jaký je oblíbený film Tvého táty?</i>
<i>Která filmová/pohádková postava je Tvá oblíbená?</i>	<i>Jaká je oblíbená filmová postava Tvého táty?</i>
<i>Jaké je Tvé oblíbené jídlo?</i>	<i>Jaké jídlo je jeho oblíbené?</i>
<i>Jaké jídlo nemáš rád/a?</i>	<i>Jaké jídlo nemá rád?</i>
<i>Jaká je Tvoje oblíbená činnost?</i>	<i>Jaká je oblíbená činnost Tvého táty?</i>
<i>Co neděláš rád/a?</i>	<i>Co nedělá rád?</i>
<i>Jaké je Tvoje oblíbené téma k hovoru s tátou?</i>	<i>Jaké je jeho oblíbené téma k hovoru s Tebou?</i>
<i>Jaká hudba/hudební interpret se Ti líbí?</i>	<i>Jaká hudba/hudební interpret se tátovi líbí?</i>
<i>Jaký je Tvůj oblíbený předmět ve škole, v čem vynikáš?</i>	<i>V čem je šikovný?</i>
<i>Jaký školní předmět je neoblíbený, činí Ti potíže?</i>	<i>V čem je nešikovný?</i>

PŘÍLOHA Č. 5: TABULKY K VÝSLEDKŮM

Tabulka č. 2: Společné znaky otcovské role

RODINA A – PAN MICHAL	RODINA B – PAN MAREK	RODINA C – PAN JAN
<i>Dělená role živatele</i>	<i>Dělená role živatele</i>	<i>Dělená role živatele</i>
<i>Zodpovědnost</i>	<i>Zodpovědnost</i>	<i>Zodpovědnost</i>
<i>Snaha o spravedlnost ve výchově</i>	<i>Snaha o spravedlnost ve výchově</i>	<i>Snaha o spravedlnost ve výchově</i>

Tabulka č. 3: Specifika otcovské role

RODINA A – PAN MICHAL	RODINA B – PAN MAREK	RODINA C – PAN JAN
<i>Nevyhraněnost</i>	<i>Sport na profesionální úrovni</i>	<i>Představitel jistoty</i>
<i>Školní angažovanost</i>	<i>Ideál, vzor</i>	<i>Důvěra věnovaná dětem</i>
<i>Hra a zábava</i>	<i>Očekávání, nároky</i>	<i>Tvorba zázemí, domova</i>